

NEMZETI ÖNISMERETRE TÖREKVÉS.

Múlt év őszen, Szekfű Gyula szerkesztésében «Mi a magyar?» címmel¹ egy nagyigényű mű jelent meg a könyvpiacra, kétségtelenül a magyar nemzeti önismeretre törekvés ezideig legtöbb szempontra figyelő alkotása, eredményeinek legátfogóbb összefoglalása. A szerkesztő az előszóban tájékoztat, hogy a könyv terve már évekkel ezelőtt készen volt. Megjelenésekor valóban már sokaknak az volt az érzése — rohanó események között élünk —, hogy a nemzeti önismeret ez a «fajtája» nem kielégítő, bizonyos mértékig idejét múlta, nem korszerű. Azóta közel egy esztendő telt el s ma már teljes határozottsággal megállapítható, a könyvben foglalt ismereteredmények nagyon sok módosításra, helyesbítésre, kiegészítésre szorulnak — s a feltett kérdések köre tágítandó.

Nemcsak azt a kritikát gyakoroljuk tehát e könyv alkalmából, hogy azt, amit szerkesztő és szerzők akartak, jól végezték-e el, hanem azt is keressük, hogy a nemzeti önismeretre törekvés eredményessége szempontjából helyes volt-e, kielégítő volt-e célkitűzésük? Választ adnak-e legfontosabb, legégetőbb kérdéseinkre, hozzásegítenek-e problémáink tisztázásához, a megingott önbizalom megerősítéséhez? Éppen ezért mielőtt e mű kritikai méltatásába fognánk, néhány olyan kérdést fogunk előzetesen tisztázni, amelyekre, ha világosság nem árad, aligha jutunk lényegesen tovább az önismeretre vezető úton. Vizsgálni fogjuk, hogy jelen helyzetünkben a nemzeti karakter problémái miért különösen fontosak, hogy a nemzeti önismeretre törekvésnek milyen válfajai különböztethetők meg elméleti síkon, hogy a nemzeti karakter megismerésének milyen módjai lehetségesek,

¹ Mi a magyar? Szerkesztette Szekfű Gyula. Bpest. (Magyar Szemle Társaság.) 1939. 556 l.

hogy nemzeti idealizmus és politikai realizmus milyen ellentétes és ma különösen érezhető zavart kiváltó állást foglalnak el e kérdésekben — s mindezek után óhajtunk magával a művel foglalkozni éspedig azért részletesebben, mert a kapott válaszok ismertetése nyilvánvalóvá teszi, hogy a könyv nem egy megállapításának visszautasítása szükséges. Végül azzal foglalkozunk, ami a műből «kimaradt».

I.

Helyzetünk feltárása, pár szóval való ismertetése, kétségtelenné teszi, hogy teljes gondossággal kell figyelni az újjáalakulni készülő nemzet életének egynémely jelenségeire, ha a nemzeti karakterrel összefüggő kérdéseket tisztábban akarjuk látni. Mi volt eddig a helyzet? A legutóbbi időkig a teljes szuverenitás illúziója szerint cselekvő állam által védetten (amely a történeti osztály gyengébb és hibásabb tagjait is óvni törekedett, remélve, hogy a kisebb értékű szülőkre költött állami védelmet, újra friss energiával jelentkező fiatal utódok fogják értékes életükkel visszafizetni), ha már nem is homogén, de mégis olyan osztály, vezető réteg játszotta a «példaadó» szerepét, amelyen belül a történetileg kialakult hagyományos magatartás volt az irányadó. Prekapitalisztikusnak nevezhető társadalmi rendünk közepette, ha gyorsan csökkenő tendencia mellett is, még volt anyagi bázisa is e réteg fennmaradásának. — A nemzeti értékrend egységes volt. A legfőbb nemzeti értékek mindenekfelett való voltát vitássá senki sem tette. A nemzeti létforma magától értetődött. Az egyes önmagát, érzésével, törekvéseivel, eszmevilágával a nemzetnek adta át, ez volt az «önátadás» stílusa — s heves társadalmi kárhoztatást, sőt állami szankciókat vont maga után az ipari munkásságnak programjában lefektetett nemzetköziség. Ennek valóráváltását nem is tartotta lehetségesnek az a szociológiai szemlélet, amely a munkásságnak a nemzeti közösséghez való tartozását még akkor is jelentősebb determináló kapcsolatok tartotta, ha az a nemzeti értékrendet a maga teljességében nem is tudta elfogadni. — A nemzeti karakter presztízse teljes volt, annak értékes, előkelő, szép, elfogadásraméltó voltát nemcsak a nemzeti közösség tagjai ismer-

ték el, akik minden idegszálukkal megértették azt, hanem az, állami közösség nem magyar vérségű tagjai is.

Akármilyen is lesz a kialakuló új politikai világrend vagy európai rend, azzal számolnunk kell, hogy mindenképpen a múlt-hoz viszonyítottan korlátozott teljességű szuverenitással rendelkező állam fogja védeni a nemzeti közösséget. A határokon át is hatását éreztető verseny minden téren el fogja kíméletlenül söpörni azokat, akik nem «alkalmasak», védeni tehát kevésbé lesz módjában egyes rétegeket, fiaik erényeiért, az egyébként is egyre inkább túlterhelt államnak. A nemzeti értékrend mindennek mondható, csak nem egységesnek. A hagyományos értékek egyesek számára — már nem korszerűek, gátló hatásúak, mások szerint hiányosak, nem megoldásai az új feladatoknak — s az új célkitűzések terén sincs egység és összhang. Magának a nemzeti létformának magától értetődöttsége is megszűnt. Nemcsak a nemzeti szellem sajátos tartalmának hatása nem zavartalan, amire előbb utaltunk, hanem maga a szellem, mint «nemzeti» szellem talál elutasításra. A «nacionalizmus» bizonyos fajtájának ideje lejárt, halljuk olyanoktól, akiről nem is sejtettük, hogy ilyen problémáik vannak. Az «önátadás» iránya nem kizárólag a nemzet, más, annak új útjai nyílnak meg. A nemesebb önátadási szenvedély fokozott mértékben a vallásban s a szociális szeretetben keres kielégülést. A nemzeti karakter presztízse halkulóban, mert a vezető réteg egykézik, nem szaporodik, ennek következtében fokozatosan kevertté válik s a népi karakterből való felfrissülés inkább program, mint eredmény. Ez a réteg egyébként tovább szegényedik, minden óvó intézkedés ellenére is s még nem aklimatizálódik a gazdasági élet levegőjéhez. A nemzeti karakter problémáit nemcsak rosszindulat vagy intellektuális kíváncsiság veti fel. Azoknak az aggályait kell csillapítanunk, akik felvetik önmaguk, de mások előtt is azt a kérdést, hogy mi hát a magyar magatartás, mi a magyar viselkedés titka, mi az a rejtély, amelynek megoldása révén maradéktalanul magyarnak érezhetik magukat. S hogy kérdezik — ez a baj, mert ez annak a jele, hogy a nemzeti karakter, a hagyományos magatartás értékessége problematikkussá vált. Ugyanakkor esetleg az idegennek magatartását, karaktervonásait találják a magukéval megegyezőnek, rokonnak. Ehhez még annak

felismerése is járulhat, hogy az idegen értékrend az, amelyik az ő belső világuknak inkább megfelelő. Ezt meg kell értenünk. Értetlenségünk ott kezdődik, amikor az ú. n. törzsökös magyar társadalmunk kóros jelenségeit vagy egyik-másik intézményünk nem tökéletes működését bírálva, karakterbeli fogyatkozásunkból, szellemi képességek, lehetőségek teljes hiányára következtet s nem reméli, hogy mi magunk, saját erőnkől, saját szellemünkben megigazulhatunk. Ilyen zavaró mozzanatok által jellemezhető helyzetben merednek elénk a nemzeti önismeret kérdései.

II.

A nemzeti önismeret a következő kérdésekre keres választ.¹

i. Mit jelent magyarnak lenni? Mi a magyarság legmélyebb lényege? Mi a létezésének formája? Lényegéhez tartozik-e a nemzet, mint forma, amelyben előttünk és bennünk megjelenik? Istennek egy gondolata, teremtmény, valami: ami van, ami azzá fejlődik, ami — keveseket érdeklő kérdés. Ezt a létezést illetőleg mély a bizonyosság, egyéniségünk ki nem fürkészhető alapját képezi.

(«Mit jelent magyarnak lenni» — azzal az értelemmel is bír persze, hogy van-e egyáltalában megkülönböztethető magyar lét, érték-e az, értékes-e legalább annyira, hogy el lehet ismerni külön létét, tölt-e be hivatást a többi nemzet között, vannak-e jellemző és értékes karaktervonásai stb. Együtt veti fel tehát az alább vázlatosan elemzendő kérdéseket,)

2. Mit ér az ember, ha magyar? Ez a magyar nemzet s alkotásai értékességének problémája? Mi a magyar létforma értéke Isten, Európa, más nemzetek előtt? Mi vész el, ha elvész a magyar nemzet? Mennyivel és mivel lesz szegényebb a világ, ha elpusztulunk?

A nemzet-halál víziója gyakran felmerül a kétségbeesés óráiban s így az út megnyílik az értékességnek átéléséhez.

¹ V. ö. Litt, Theodor: Die Selbsterkenntnis des Menschen. Leipzig (Menier). 1938. 120 l. — Driesch, Hans: Selbstbesinnung u. Selbsterkenntnis. Leipzig (Birnbach). 1940. 38 l. — Prohászka Lajos: A vándor és a bujdosó. Bpest (Minerva ktár). 1936. 171 l. — Joó Tibor: A magyar nemzeti eszme. Bpest (Franklin). 1939. 219 l.

A válaszok színei ott vannak a magyar önismeret eredményei között.

3. Mi a magyarság hivatása? Mi a magyar nemzet missziója? Hamar jelentkező kérdés, amely a nemzet fejlődés mértékében s a történeti feladatok szerint gyarapszik erejében s módosul tartalmában. A missziós tudat egybefoglalhatja a nemzeti értékrendet, kiemelhet hangsúllyal egy eszmét, amelynek a nemzet zászlóvivője s ideológiai fedésül szolgálhat a nemzetek erkölcsi sóvárgását eszközül felhasználó hatalmi törekvéseknek. Amikor «virulens», módosíthatja a nemzeti értékrend kialakult hierarchiáját s kiválthat, felébreszthet szunnyadó jellemvonásokat a nemzeti közösségből.

4. Mi a magyar sors? A nemzetnek pusztá létezését, értékességének érvényre juttatását, hivatásának teljesítését a történelem folyamán azonos színezettel bíró, azonos belső tendenciájú, azonos jelentőségűnek felismert események, külső körülmények gátolják — felmerül a kérdés, mi a magyarság sorsa? (A földrajzi helyzet háttérbe szorul — bár Adynál ez is felbukkan: «A Duna tája bús villámhárító») —Mi ez a magyar sors a történelem tanúsága szerint? Mi a magyar történelem értelme. (A válaszban együtt van az értékesség és elhivatottság kérdése is.) S mi lesz a magyar sors ezután? Bár ez a kérdés nem «őszinte», mert a jövőben érzésünk szerint urak leszünk sors és mindenek felett.

5. Mi a magyar értékrend? Melyek legfőbb normái, melyek életét irányítják? Mikép jelentkeznek egyszeri, sajátos arányban az örök értékek a nemzeti eszmében? Mi az értékes hagyomány, amelyet a múltból örökölt — s melyek azok az eszmék, amelyeket új helyzet termelt — s amelyeket a kor szelleméből vett át a magyar nemzet szellemébe? Egyáltalában mi az, ami a magyar nemzeti szellemben magyar s mi az, ami egyetemes emberi vagy európai? Mit ad a maga részéről, mint szellemének gyümölcsét más nemzeteknek? Ez a magyar nemzeti szellem problematikája. Irányító értékrend nélkül nincs értelme a nemzeti lélek jelenségeinek s nem tudunk összefüggést találni a karaktervonások között. A válasz mindig ott van a leginkább felszínen mozgó jellemzésekben is, ha nem tudatosan, úgy rejtőzően, s hogy legalább bizonyos mértékben ott legyen, arról gondoskodik a magyar nyelv jelentéstartalmával s érzelmi színezetével.

6. Mi a változatlanul érzett nemzeti karakter? Mi az a változatlan mag, amely ellenáll a történelem változtató hatásainak? Mi a magyar nemzetszemélyiség titka? Erről beszámolni, a személyiség lényegét feltárni «jellemzésekkel», a lélektan vagy karakterológia eszközeivel nem lehet s mert az élmény maga intenzív, azt eredményezi, hogy a naiv jellemrajz ontja a karaktervonásokat nagy bőséggel.

7. Milyen a nemzeti karakter, amelynek bár sokfélesége, ellentmondásai nyilvánvalóak, bizonyos tipikus magatartás, viselkedésmódok felmutathatók? Mik magának a nemzeti közösségnek (más nemzetekhez viszonyítottan pld.) jellemző vonásai? Ezzel a kérdéssel kevésbé később bővebben foglalkozunk.

8. Mik az államiság jellemző vonásai, az államalkotó étosz különös ismertetőjegyei? Ez a kérdés a nemzeti karakter problémája alá is vonható, de jelentőségénél fogva külön is felvethető, amikor is azt kutatom, melyek az állam célkitűzéseinek, eszközeinek sajátos, bennünket jellemző vonásai.

9. Milyen tényezők formálják a nemzeti karaktert? A nemzeti karakter elsősorban társadalmi folyamatok vizsgálatán keresztül érthető meg? A kialakult jellemvonások hogyan fejtik ki viszonzhatóságukat a társadalom struktúrájára? Minő szellemi vagy hatalmi, vagy termelési tényezők, továbbá legtágabb értelemben vett környezeti faktorok hatásának eredménye az az emberi közösség — más emberi közösségek között —, amelyet nemzetnek nevezünk s amelyikre a maga konkrét egyszerűségében irányul figyelmünk? Milyen, a társadalom struktúrájából magyarázható értékrend, ideológiák és hiedelmek, formálják a nemzeti karaktert?

Milyen a ma társadalmának élete? Osztály tagozódás, foglalkozási ágak milyen sajátos változatait mutatják a nemzeti karakternek? A kisebb közösségeknek, családoknak, falunak, milyen jellemző vonásai vannak stb., stb.

10. A nemzeti lelkiismeret megszólalva arra keres feleletet, teljesíttem-e kötelességemet mint «nemzet», legjobb tudásom szerint, minden erő gondos felhasználásával, híven rendeltetésemhez? Mi a nemzet «kötelessége» önmaga iránt, a nemzetek nagy családja iránt s a legfőbb értékek szolgálata közben? Ki adja fel e kérdéseket magának? Ki a nemzet lelkiismeretének

hordozója? A nemzeti karakterre jellemző, hogy ezt a lelkiismeretvizsgálatot milyen irányban folytatja, milyen indulattal és mi annak lefolyása és eredménye. A magyar önismeret eddig legfőképp a vívódó lelkiismeret szavára adott válaszokból szövődött, úgyhogy Ibsen közismert mondatát átírva azt állíthatjuk: önismeretre törekedni annyit jelent, mint adatokat gyűjteni az önmagunk felett való ítélkezéshez.

S végül szembetaláljuk magunkat azzal a kérdéssel, mennyiben lehetséges a nemzeti önismeret, milyen módszerekkel juthatunk a legtökéletesebb, a legmegbízhatóbb eredményhez, milyen szellemi képességek szükségesek ahhoz, hogy valaki a nemzeti lélekismeret terén figyelemreméltót mondhasson.

A felsorolt kérdések egymással elválaszthatatlanul összefüggenek. A magyarság lényege, a magyar nemzet értékessége, a magyarság hivatása, a magyar sors, a magyar nemzeti karakter, a jellemzőnek érzett testi-lelki és szellemi vonások, az az akarat, amely nevelni, befolyásolni akarja ezeket a tulajdonságokat, az a törekvés, amelyik arról gondoskodik, hogy ennek a közösségnek ereje legyen, hogy szeretet kösse össze az egyeseket egymással, a nemzeti lelkiismeret mardosó szavára választ adni akarással együtt van a magyar élet mélyebb problematikájában, akkor is, amikor egy tényezőt kiemelve, a többiek nem engedjük öntudatunk küszöbe fölé, akkor is, amikor azokat úgy véljük, kiküszöböltük szándékosan és tudatosan a vizsgálódás módszer tisztasága kedvéért. Ez együtt a magyar totalitás. Megismerésének lehetősége éppen ebben az összefüggő egymást átható egységes struktúrában van s ép ezért az értékes ismeretnek előfeltétele, hogy az, aki ezekhez a kérdésekhez nyúl, teljes magyar ember legyen, azaz a magyar élet egész problematikája a maga elviselhetetlen feszültségével benne éljen. A második feltétele pedig az, hogy csak arról a jelenségről, csak arról számoljunk be, amit a maga kétségtelennek feltűnő ténylegességében megláttunk, akkor, amikor talákoztunk a magyarsággal és nem pedig keresésére kiindulva akartunk mindenáron valami eredményt felmutatni. Ezért hat frissen azoknak az eredménye, akik nem összefüggő rendszerben akarnak mindenre kiterjedő választ adni. Aki erre vállalkozik, ez sokszor elkerülhetetlen feladata, az kernelen idegen kötőanyaggal kitölteni a saját ered-

menyeinek szövetét. Elégséges az «egész» átérzésének kiváltásához éppen az említett összefüggés eredményeképp egyes mozzanatok megragadása és rögzítése, mert azok mindig utalnak az egészre is. Hogy ezt az eredményt elérhessük, ahhoz azonban egy további követelménynek való megfelelés szükséges. Mágikus tartalmának kell lenni annak a szónak, annak a mondatnak, amelyik ily módon az egyes jelenségek mögött az idealitásra tud emlékeztetni. Ez a költők nagy előnye, akik a művészi formával, a költői formába való öntéssel frissítik fel a szavak jelentését és hétköznapi hatáslehetőségét.

Ezek szerint az is nyilvánvaló, hogy az intuíció vagy legalább is a vele rokon közvetlen élmény kapcsán fellobbanó lényegmegragadás a legértékesebb itt számba jövő módszer, amelyet csak kiegészíthet az ezt ellenőrző, bővítő és korrigáló megfigyelés vagy gondos adatgyűjtés. Mint legkisebb értékű eredmény jöhet csak számításba az az ismeret, amit mások élményén keresztül, másoktól tudunk meg akár élő beszédben, akár könyveken keresztül.

Végighaladva a nemzeti önismeretre irányuló igény felsorolt tíz változatán, megállapíthatjuk, hogy az első öt iránt sokkal kisebb mennyiségű és intenzitású figyelem fordul, mint az azután következők iránt. A nemzeti karakter problémája iránti érdeklődés azon az általános meggyőződésen alapszik, ebből a hitből táplálkozik, hogy a nemzet karaktere és a nemzet sorsa összefügg egymással, a karakterünk a végzetünk s ha sorsunk felett győzedelmeskedni akarunk, úgy óvni kell a karakter mégis csak változatlanak hitt értékes vonásait és törekedni kell ezeknek az értékes vonásoknak elkorcsosult, eltorzult változatainak kiirtására s az ezen munkát lehetővé tevő feltételeknek megteremtésére.

A nemzeti önismeret egyik célja a nemzeti öntudat erősítése, az elvesztett önbizalom visszaadása. E célból a következő pontokba foglalható magatartást írja elő.

1. Vagy és mint nemzet létezel. Légy hű önmagadhoz, legbelsőbb lényegedhez! Szabad nemzet maradj!

2. Higyj értékességedben s élj ennek a belső meggyőződésednek megfelelő, ahhoz méltó életet.

3. Hivatásod van, ha rejtve is van az előtted! Úgy

élj tehát, mint aki hivatást tölt be! Értéked váltsd valóra!

4. Hivatásod betöltésében a sors akadályozhat, a küzdelem eredménye kétséges lehet, balszerencse földre sújthat — mégis: szeresd sorsodat és vállald végzetedet.

5. Légy hű a hagyományaidhoz, s hittel haladj a jövő felé, új és új célokat tűzve magad elé, megőrizve szabadságodat, ápolva, gyarapítva lelked gyönyörűségeit, nemzeti nyelvedet, irodalmadat, a művészetet. Légy magyar.

6. Légy karakter, óvjad énedet, amely értékes külön léted fennmaradásának, hivatásod és sorsod megvalósításának előfeltétele.

7. Szeresd és fejleszd azokat a jellemvonásokat, amelyeknek értékességére a történelem megtanított.

8. Gondoskodj a független állami lét feltételeiről. A rendelkezésre álló erőket igyekezz a legjobb eredményt biztosító módon megszervezni.

9. Törekedj a társadalmi igazságosságra s a szociális szeretet jegyében szervezd meg a társadalmat.

10. Vizsgáld állandóan lelkiismeretedet: elkövetsz-e mindezt, hogy a fenti feladatoknak legjobban megfelelj.

III.

Amikor nemzeti önismeretre törekszünk, a nemzeti karaktert akarjuk megismerni.¹ Lehetséges-e ez, ha az önismeret többi tényezőire nem vagyunk figyelemmel? Lehetséges, de az önismeret többi kérdéseire nem adunk így választ. A «norma» pedig ezekből a feleletekből születik meg, ezek alakítják át «az itt valaki kormányoz» (Ady) érzését cselekedetekké. Marad még egy lehetőség persze: kisebb értékű létsík jelenségei által irányítottan érünk el «normaféleségekhez».

Arra keresünk választ, *mi* a magyar nemzeti karakter? Csak arról tudunk beszámolni, *amilyen*. *Önmagunkról*, legmélyebb lényegünkről akarunk szólni s a lelkünkről beszélünk

¹ Spranger, Eduard: Wie erfast man einen Nationalcharakter? Leipzig, 1939. 24 l.

csupán. Lelkünk jelenségei, karaktervonásaink pedig nem érthetők csak a nemzeti értékrendre, az európai szellemre való vonatkozásukban, a társadalmi ható tényezők beszámításával együtt.

Ez a karakter *nemzeti*, mert a nemzeti közösségben való élet, a nemzeti értékrend kívánta magatartás, a nemzeti állam külső rendje szerinti viselkedés formálta, sokkal döntőbben, mint más közösségek: egyház, család vagy hivatás normái szerint való élés. Különösen nálunk az: a magyar karakter, sokkal érezhetőbben *nemzeti* karakter, mint más nemzetek *nemzeti* karaktere, amelyekben nagyobb jelentőségűek a polgári foglalkozás vagy a gazdasági élet által kifejlesztett jellemvonások. Egyáltalán milyen tényezők formálják ezt a nemzeti karaktert? Barker¹ például materiális és spirituális tényezőket különböztet meg a nemzeti karakter alakulásának menetét kutatva s az elsők között a fajt, a lakóhelyet és klímát, a gazdasági faktort: a népességet s a foglalkozást sorolja fel. A szellemi tényezők pedig: a nemzeti szellem kifejlődése, kormányzat és jogrend, a vallási tényező s az egyházak befolyása; nyelv, irodalom és tudomány; eszmék s a nevelési rendszerek. Nem közömbös a jellemrajz szempontjából, hogy melyik tényezőt tartjuk fontosnak, melyik hatását «számítjuk be», esetleg öntudatlanul, a tárgyilagosságnak vélt eredménybe.

Egyébként, hogy mennyire a *nemzeti* karakter volt a vizsgálatok előterében, arra bizonyíték a női karakter teljes elhanyagoltsága mindezekben a nemzeti lélekről szóló művekben. A női karakter elsősorban politikai és társadalmi helyzet, másodsorban a női lélek sajátosságai következtében nem volt annyira kiforrott nemzeti karakter, mint a férfié. S éppen ezért, mint a közösség ki nem formált karaktere, e tekintetben figyelmet nem érdemlő része, — nem is képezte vizsgálat tárgyát. Ez a helyzet ma már teljesen visszás, elégséges utalnunk az állami szuverenitás szükségszerű csökkenésére, de a nemzet teljessé válásának tenyérére is (a küzdő és kultúrában élő nemzet mellé felfejlődött a szociális szeretet által összefogott dolgozó

¹ Barker, Ernest: Nationalcharacter. London (Mathuen). 1927. 288 l.

nemzet). — Ezek a tényezők olyan változását készítik elő a nemzeti közösségi életnek, amelyben a női karakternek az eddiginél sokkal nagyobb jelentősége lesz.

Magának a karakter fogalmának tisztázatlansága is állandó zavar forrása. Az esztétikai jellegű a jellegzetest keresi, az egyszerűt, az arányosat, a befejezettet vagy a szépet. A karakterológia a jellemvonások funkcionális összefogását igyekszik feltárni, azoknak egységességét, minden értékelés nélkül. A morális jellegű: hibákat és erényeket keres, a cselekvés valamilyen irányelvhez való igazodását vizsgálja. A bölcséleti embertani szempont, ami a nemzeti karakter vizsgálatába is bevihető, az egyes lelki vonásoknak az örök emberi értékek szempontjából való jelentőségét vizsgálja.¹ Melyik ezek közül az, amelyik a módszeres előtanulmányokat nem végezőt irányítja? Nyilván tudatosan egyik sem, hanem azok állandóan áthangzanak. Ez a körülmény váltja ki a céhbéli karakterológusok ellenszenvét a nemzeti karakterológia művelésével szemben. A jószemű és lelkiismeretes művésznél persze harmonikusan egybehangzanak ezek a tényezők s ha pedig valamelyikhez közelebb kerül, úgy következetes tud maradni, ehhez őt a tényekben rejlő logika hozzásegíti. Ezért, mert ezt tudja, nem fordul olyan könyvekhez, amelyekből «tanulnia» kellene, abban bízunk, hogy az igazi műalkotásban nem lehet el nem fogadható ellentmondás. Inkább attól irtózik, hogy életet jelentő teljesség helyett esetleg *tiszta* konstrukciót fabrikál.

Van eszményi nemzeti karakter. — A nemzeti karakter a nemzeti értékrend megvalósítását leginkább biztosító karakter kell, hogy legyen. Ebből a funkciójából érthető meg elsősorban s annyiban tényleg morális jellegű, mert irányelvekhez igazodó. Ez nem jelenti azt azonban, hogy a szemléletnek is normatívnak kell lennie. Ilyen is lehet azonban. Ez esetben a karaktervonások mint erények és hibák tűnnek fel, felmerül a «megjavíthatás», a nevelhetőség kérdése. Ez a normatív fordulat, az erre való hajlandóság különösen jellemzi a magyar önismeretet. Alapjában véve soha nem is hiányozhat, a mértéken fordul meg itt

¹ Lorsch, P. Philipp: Der Aufbau des Charakters. Leipzig (Barth). 1938. 11—12. l.

minden.¹ Az kétségtelennek látszik, hogy a nemzeti karakter kérdéseiben lényegest csak hívő, akaró, cselekvő ember mondhat: hittel emberi sorsot, a saját sorsát formálni akaró ember, akiben a nemzet sorsával való azonosság érzése — s akiben népének szeretete él, amellyel egy marad akkor is, amikor rég elszakította tőle város, magas kultúra, intellektualizálódás, érzelmi kiszáradás vagy önzés.

Másfelől a nemzeti karakter a nemzeti közösség értékes, az örök nemzetet reprezentáló tagjainak jellemző vonásait foglalja összefüggő egészbe, a valóságban soha elő nem forduló ideáltípust alkotva.

Az eszményi magatartáshoz s az ideáltipikusan megrajzolt magatartáshoz — a kettőnek egymástól, való távolságának vizsgálata külön probléma — közelebbeső kialakult karaktert mindig csak a közösség egy részénél találhatunk. De ez a kialakult karakter állandóan hat a közösség többi tagjaira magatartásának példájával, a társadalmi presztízszen keresztül, a nemzeti nyelv, irodalom stb. által, mert azok lelkében él a teljesebbé fejlődés s a kikristályosodás vágya. Az egységessé válás lehetőségét azoknak a karaktervonásoknak vonzó volta jelentené, amelyek a nemzeti értékrendnek megfelelő cselekvés biztosítékai vagy abból erednek. Szemünk előtt lejátszódó egyes átváltozások tanúsága szerint a nemzeti értékrend egyik-másik tételének erővesztése következtében öröknek hitt lényeges karaktervonások sorvadnak el, vagy eltűnnek, elbújnak egyik napról a másikra, s jelentkeznek viszont olyanok, amelyeknek jelenlétét tagadtuk, előfordulásának lehetőségét kétségbevontuk. Másfelől az is tény, hogy azonos karaktervonások jellemezhetik a közösség olyan tagjait is, akik a nemzeti értékrendet nem teszik maradéktalanul magukévá. Nekünk nem szabad továbbá szem elől téveszteni azt sem, hogy a nemzeti közösségen belül élhetnek olyanok is, akiknek lelki struktúrája idegen vagy még idegen, s akik a nemzeti értékrend csak egyik vagy másik, tehát nem valamennyi normájának tudnak szívvel-lellekkel engedelmessé válni. Sőt vannak, akik egy más nemzet

¹ Ez a megállapítás elsősorban a tudásszociológiai eredményeivel igazolható. Ez irányban hat azonban az alább ismertetett «polemikus» jelleg is.

értékrendjét igenelik a lelkük mélyén, vannak, akik nem nemzeti értékrend szuverenitása alatt állnak. S ezeknek ellenére is a nemzet él mindaddig, míg a nemzeti karaktervonások a vezetőrétegben egészségesek, s ha azokat a népi karakter vitális energiái erősítik.

Az a tény, hogy valaki a hagyományos értékrend megtagadása mellett is jó magyar, azt is mutatja, hogy a jellem természeti oldalának fontossága van s ezzel a fajilag meghatározott karaktervonásokhoz jutunk el, vagy pedig annak felismeréséig, hogy a népi karakter, amelynek különbsége hangsúlyozandó a faji karakterrel szemben, a közösségre magára jellemzőbb, sőt nagyobb jelentőségű olykor, mint a «nemzeti» értékrend által formált karaktervonások.

Másfelől viszont az, hogy valaki idegen származása mellett is jó magyar, azt bizonyítja: az értékrendnek és a társadalmi tényezőknek együtt döntő hatása lehet.

A nemzeti karaktert, mint alapmagatartást tehát ingadozó, eltérő, elmosódott, torzult magatartás formái veszik körül — s ezeknek a különböző jellemekek aránya, azoknak egymásra való hatásából eredő módosulások szintén fontos problémát képeznek.

A nemzeti közösség még ki nem alakult voltának egyik legbiztosabb jele, hogy a nagy tömegek vagy egyes csoportok karaktervonásai távol állanak a kialakult nemzeti karakter jellemző vonásaitól. A népi karakter problémájának mindent megelőző fontosságához értünk. Egységes-e a nemzet abban a tekintetben, hogy a nemzeti karaktervonások a népi karaktervonások alapján fejlődöttnek tekinthetők, hogy a lényeges vonásokban megvan az azonosság? A népi karakter csak annyiban különbözik a nemzetitől, amennyiben inkább a hagyomány, falusi környezet, agrár foglalkozás határozza meg és váltja ki szemünkbe ugró jellemvonásait, mint a fejlettebb nemzeti értékrend, városi környezet, ipari foglalkozás? Ha ez így van s a karakter nemességének kialakulását a társadalmi struktúra, szegénység, a kulturális tápláltság hiánya akadályozza csupán, mik a karakternemesítés útjai-módjai s legközelebbi feladatai? Azonos származású vagy a faji áthasonulás bizonyos jelentékeny mértékén túlhaladott nemzeteknél a legnemesebb, a

közösség szempontjából legértékesebb tulajdonságok, amelyek a nemzeti és állami létet biztosítják, egyaránt jellemzik a nemzet egész egyetemét — tehát a népi karakter is nemzeti-nek minősíthető, sőt minősítendő —, esetleg inkább nemzeti, mint a nemzeti értékrendet képviselő szellemi vezetőrétegé.

Kikben találhatjuk a nemzeti karakter vonásait legmegbízhatóbban? A nagy emberben, mint azt sokan, így Spranger is felveti, hozzáfűzve, hogy az már maga is jellemző, kit tekint egy nemzet, egy kor nagy embernek? A nagy emberben azért, mert annak személyisége a népi, nemzeti, állami erők által egyaránt formált, s mert csak akkor lehet «nagy», ha élete «teljességes»? Vagy egyes rétegekben, csoportokban, foglalkozási ágakon belül?

Mennyiben lehetséges az így kapott vonásoknak egy ideáltípusba való összefoglalása?

Mi fontosabb: az irodalmi, művészeti alkotás, a nyelv vizsgálata, vagy nagyobb eredményt biztosít a nemzeti és állami lét, a jogrendszer, a gazdasági termelési mód, a gazdasági szellem jellemző vonásainak vizsgálata? Vagy ezek közül nemzetekként egyik vagy másik jöhet inkább számításba?

A legjellemzőbbek talán a társadalmi viszonylatok és folyamatok sajátosságainak vizsgálata, amire eddig senki sem gondolt, amihez például a szociográfia szolgáltatja az anyagot, s amely anyagot a szociológiának ép ebből a szempontból kellene feldolgoznia. Mi jellemzi például a magyar izolálódási folyamatot, hogyan lesz az «izolálódott» magyar «bujdosó» «exkommunikált» hívő stb., stb.? Ha ezeket az egymásba torlódó kérdéseket egybevetjük s tekintetbe vesszük a nemzeti önismeretre irányuló törekvés sokrétűségét, nem szorul bizonyításra — anynyi egyéniséghez kötött sajátos előfeltétel módosítja és befolyásolja a karaktervizsgálatot —, hogy aligha lehetséges egy kutató csoportnál azoknak azonosságára számítani.

A különböző kérdéseknek megfelelőleg a történelembölcseleti, kultúrmorfológiai, sorstudományi, történeti, szociológiai vagy karakterológiai szemlélet bizonyulhat a legeredményesebbnek, sőt egyedül alkalmazhatónak. Sorokin szerint a szociológiai probléma feltevés lényege az, hogy két életterületet vesz egymásrahatásában vizsgálat alá. Kutatja például a gazdasági

életet s az erkölcs jelenségeit együtt. Nos hát a nemzeti karakterrajz eredményességét legalább három jelenségsor szinopszisa biztosíthatja csak. Ismernem kell a nemzet szellemét, a nemzeti karaktert (legalább olyan mértékben, hogy azt mint kutatási hipotézist használhassam) — s a kultúra valamely területén látni kell tudnom a jellemző vonásokat az alkotó, a determináló tényezőkben. Ez az *ismeret* természetesen *eredeti*, első kézből kapott ismeret kell, hogy legyen.

Végül: a nemzeti karakter politikai, azaz polémikus fogalom, abban az értelemben véve, ahogy ezeket a kifejezéseket C. Schmitt használta. A polémikus fogalom elhárítja azt, küzd az ellen, ami nem ő — s hangsúlyozza a maga felismert, sajátos értékességét. Így politikai fogalom a nemzeti karakter is, ami azt jelenti, hogy kisebb értékűnek, sőt kárhozatosnak és veszedelmesnek tartunk minden olyan karaktert, amelyik nem *nemzeti* és ugyanakkor különösen értékesnek tartom s ily módon tárgyalom a nemzeti karaktert. Amikor arra adok választ, mi jellemzi a magyart, milyen a magyar nemzeti karakter, elsősorban is elhárítok mindent, ami nem magyar, küzdök ellene megállapításaimmal, s ugyanakkor—itt igazán érvényes a «scire amare est» — gondos rajzban igyekszem rögzíteni a magyarság vonásait. Még a hibákat is szeretjük, mert mi tudjuk, hogy *mi* több és más vagyunk, mint jellemvonásaink; a hibáknak is funkciójuk van és lehet — s nem a hibátlan élet a tökéletes élet.

A nemzeti karakter polemikus fogalomként való felismerésének megfelelő követelmény a karakterológia síkján a polaritás elvének alkalmazása. A nemzeti önismeret írójának művészi temperamentuma által meghatározottan vagy a polemikus jelleg érezhetőbb az egyes alkotásaiban (ez a gyakoribb eset, mert több a harcoss ember az e kérdésekkel foglalkozók között, mint a tisztán kontemplatív hajlandóságú) — vagy a polaritás elve van inkább előtérben.

IV.

A nemzeti karakter fontosságát az az eszmerendszer hangsúlyozza, amelyik nemzeti idealizmusnak nevezhető. A nemzeti idealizmus eszmekörében élők hisznek minden nemzet élethez való jogában s abban, hogy a nemzeti államon belül a nemzeti

erő a legfőbb erő s minden más belőle táplálkozik. Meggyőződésük szerint a nemzeti közösség rendeltetése az örök értékeknek ápolása s azok valóságba ültetése által az egyes embernek személyiséggé nemesítése. Vallják, hogy az igazság, jóság és szépség irányelvei szerint való cselekvés vezetheti az emberiséget a rendeltetését jelentő célhoz — s az államot a nemzeti közösség eszközének tekintik. A nemzeti karaktert sokkal inkább a nemzeti szellem formálja, mint intézmények vagy más «kívülről» ható tényezők. A nemzeti karakter a minta, amely szerint a népi karakternek fejlődnie kell.

A politikai realizmus központi élménye: az állam, az állam ereje, az állam veszélyeztetettsége. Az állam formálta ki a nemzetet, intézmények, jogrend stb. alakítják a nemzeti karaktert, éppen ezért ezeknek alkotása, ha kell reformja, az elsőrendű feladat. Felesleges tehát a nemzeti karakter kérdéseivel foglalkozni, mert a kitűzött cél szerint a megfelelő intézmények azt ügyis módosítani fogják. Az érdeklődés legfeljebb arra irányulhat, hogy milyen más kielemezett karaktervonások «hasznosíthatók», vagy mi az a kialakultnak tartott nemzeti karakterben, amelynek hatása ellen küzdeni kell eleve. Nemzeti karakter, nemzeti erő csak mint eszköz jön számításba, a szervezett állami erő szempontjából való jelentőségük szerint.

A népi realizmus viszont azt állítja, hogy a néperő a döntő tényező. A népi karakter értékesebb a jövő szempontjából, mint a «nemzeti», különösen annak a körülménynek következtében, hogy az az értékrend, amelynek megfelelő magatartás a népi karaktert nemzetivé varázsolta, elvesztette, vagy azon az úton van, hogy elveszítse teljes presztízsét.

Nyilvánvaló, hogy az a vizsgálódás, amely a nemzeti idealizmus alapján állva foglalkozik a nemzeti karakter kérdéseivel, — feleslegesnek, sőt károsnak tűnik fel úgy a politikai, mint a népi realizmus előtt. A nemzeti idealizmus: magyar nemzeti hagyomány s az utolsó két évtizedben megizmosodott, sőt kizárólagossá vált, mert az elszakított magyarságot a magáénak, «magyar nemzetnek» akarta tekinteni. Ez módosulni fog annak a ténynek következtében, hogy a magyarságnak sokkal nagyobb része, mint a közelmúltban, ismét egy államban él. Az állami keret, a rend, az állami erő fontosságának élmény-

szem átélése nyilvánvalóan nagyobb mértékben válik lehetővé ismét. Előtérbe fog kerülni tehát a szintén hagyományos politikai realizmus is, — amely sohasem halkult el teljesen, nem adta fel pozícióit, most pedig számol azzal a ténnyel, hogy idegen népcsoportok élnek a magyar állami közösségen belül. Húsz évig inkább nemzeti karaktert, nemzeti lelket építettünk (legalább is erre szorított történeti helyzetünk), most olyan lélekkel, amelyet formáltunk magunknak, ismét országot kell építenünk.

V.

A mű címe: Mi a magyar? A címben foglalt program szerint a könyv arra akar választ adni, melyek a magyarság legáltalánosabb, objektív ismérvei. Azokat a vonásokat keresi tehát, amelyek függetlenül attól, hogy hordozója magyarnak érzi-e magát például, magyar vonások s ezért nem is tekintették a szerzők annak a kérdésnek vizsgálatát fontosnak, hogy ki a magyar? — Ez azonban tévedés, mert a tárgyi ismérvek közé tartozik az is, hogy kik és hogyan érzik magukat magyarnak és ebből az érzésükből kifolyólag milyen magatartást tanúsítanak. Fontos tárgyi ismérv az is, hogy kiket fogad el a nemzeti közösség magyarnak. A nemzethez tartozás módja, annak szubjektív vagy objektív feltételekhez kötöttsége nagyon is jellemző tárgyi ismérv, így a magyar nemzet-fogalom is.

Aki azonban fülében bízik, ezt a kérdést úgy fogja értelmezni, hogy a könyv szerzői egy személyiség lényegének feltárására vállalkoztak, arra fogunk választ kapni, hogy mi az, ami a magyart magyarrá teszi. Az az érzésünk hirtelen, hogy ime a válasz lehetséges s választ fogunk kapni, mulasztás volt, hogy ez eddig nem történt még. A mondat bizonytalan lelki hatása annak jele, hogy arra értelmes válasz a magyar nyelvben rejlő metafizikai meggyőződés szerint nem adható. Arra már inkább válaszolhatok, hogy mi a magyar *most*, mert akkor már nem az időtől független lényegét kell kimondanom, hanem annak egy változatát csupán, ami az időbe betolakodott, múltó jelentőségű, esetleg torz és az értékes eredetinek csak halvány földi mása. Erre a kérdésre alapjában véve nem is lehet másképen, mint tréfásan, cinikusan vagy keserűen vádaskodva

válaszolni. A cím mindenesetre azt az érzést váltja ki, hogy nem elégszenek meg azzal, hogy azt mondják: íme ilyen a magyar ember, ilyen jellegzetes vonások mutathatók fel irodalomban és művészetben, hanem ezen túlhaladva a nemzet-személyiség, vagy a magyar ember mint személyiség lényegét is fel tudják mutatni. A személyiség lényegének feltárása azonban, amint erre már utaltunk, sem a lélektan, sem a karakterológia módszerével nem lehetséges, választ arra legfeljebb metafizikai szemlélet adhat. Igaz, hogy amikor egyes jellemvonásokat mutatok fel, ezt abból a meggyőződésből kifolyólag kísérlelhetem meg, mert úgy érzem, hogy lényegbeli azonosság révén érzem és tudom azt is, hogy mi a magyar, és ugyanezt tételezem fel az olvasóközönségről is.

Mi a *magyar*? Ez tehát a kérdés, vagy pedig az: *mi* az, ami magyarnak tekinthető. Újra és újra átbillen a hangsúly a *magyar szóra.*, ez a mondatnak természetes hangsúlya. Írásban, látható nyelvben nem is lehet *ezt* az erőszakolt hangsúlyátvetést érzékeltetni. Egyik esetben a magyarság lényegére keresett választ, a másikban idegen (nem jellemző vagy közömbös) környezetből és anyagból fejtem ki azt, *ami* magyar. A címet alkotó kérdésnek ez a meg-megbillenő hangsúlya az egész mű probléma-látására és feleletkeresésére jellemző.

Ha mindenképen választ kellene adni erre a kérdésre, úgy csak azt válaszolhatnánk: a magyar nemzet a nemzetek között, nép más népek között. Különben pedig egyáltalában nem baj, hogy a fürkésző intellektus ennek a lényegnek feltárására alkalmatlan és képtelen. Idézzük Rivarolt: «Bűn volna idegeneknek erődítményeink tervét megmutatni, — akkor kezükben volna a királyság kulcsa. Épúgy nem fogom azt a rejtett utat és titkos kapukat elárulni, amelyek ahhoz a távoli szent helyhez vezetnek, amelyben az erkölcs finomságai, az igazságosság tanácsstalanságai kerülnek megbírálás alá és mindazok a problémák, amelyek számára Themis mérlege nem alkalmas eszköz. Mert, ha mindezt elárulnám, akkor az érdeklődés és a szenvedélyek mindenfajta álnokoskodása egyhamar betörnék a kapukat és a lelkiismeretet legvégső menedékhelyén is erőszakkal megtipornák. Ez lenne minden bizonyonnyal a teljes intellektuális lelkiismeretességgel végzett nemzetismeret ered-

ménye, egymást sietve előznék meg az elsőség érdemére pályázó kutatók a lényeg felmutatásával.

A szerkesztők az előszó szerint «valami normafélének» szánták ezt a könyvet, hogy öntudatosá tegye az emberekben a magyarságukat és megóvja őket a tévelygésektől, az illúzióktól, az ingoványba tévedésektől.

A normaadás: a normaadó feladata. De ki az, akit normaadónak lehet tekinteni? A szakember semmiesetre sem normaadó, már t. i. mint szakember. Másfelől a normának megjelenési formája semmiesetre sem egy ilyen vaskos kötet. «A nép szereti az egyszerű gondolatokat — mondja Proudhon — és igaza van.» Az egyszerűség követelménye fokozottan áll a normára. A leglényegesebb feladatok közé pedig valóban az tartozna^ hogy lelkiismeretvizsgálat, önismeret és társadalmi helyzet-feltárás alapján a magyar nemzeti közösség számára a cselekvésnek meggyőző szabályait, ha úgy tetszik, új értékrendet dolgozzunk ki. Ez ma Európa minden nemzetének léproblémája. A francia összeomlás követő publicisztika például már megelégette a kritikának azt a fajtáját, amely parlamentarizmusban, a hivatásos politikusok önzésében és hanyagságában, a hadsereg rosszul felszereltségében kereste az összeomlás okait s ezentúl haladva, az erkölcsi megújhódástól, új szellem eljövételétől remélve megerősödésüket, egyre határozottabban a nemzeti karakter kérdéseire irányítja figyelmét.

Azt olvassuk, hogy amikor a «Mi a magyar?» című mű előmunkálatai megindultak, az el nem készült könyv nagy irodalmi termelést indított meg. Ez tévedés. A magyar önismertetre törekvés tradíciója messze nyúlik vissza és különösen az 1919. évi összeomlás óta szakadatlanul foglalkoztatják tudósainkat, íróinkat, publicisztáinkat, költőinket ezek a kérdések.

Egyébként az előszótól határozottabb programot vártunk volna. Félre nem érthető megfogalmazását azoknak az előfeltételeknek, amelyekre a mű épül. Ezek a következők:

1. van nemzeti karakter;
2. az a nemzeti élet minden terén kifejti a hatását, de legjellemzőbben a kultúrában;
3. ennek nyomaira rábukkanhat a kutató a maga tudománya területén, saját módszereinek alkalmazása közben is,

mert a közös «lényeg» benne is él, s lényegében nem lehet más élménye az egy azonos karakterról egyiknek, mint a másinak;

4. az így nyert egyező vonások a nemzeti karakter jellemző vonásainak tekinthetők.

A kötet első fejezetét Ravasz László írta «A magyarság» címmel. (13—36. 1.) Az utolsó két évtizedben ő volt az, aki erről a kérdéstről a leglényegesebbet, a legmélyrehatóbbat tudta mindig meggyőzően szép formában közölni, így joggal vártuk, hogy ez a tanulmány alapját veti meg a következőknek. Tanulmánya módszertani kérdések vizsgálatából indul ki, majd hivatkozva arra, hogy nem szakmunkát ír, hanem feladatának csak azt tekinti «megmutatni: a kor egy adott pontján egy magyar ember minek tartja a magyarságot, a magyarság belső tapasztalatával, a nép szellemi alkatával, észjárásával, kedélyével, erkölcsi vonásaival foglalkozik. Majd a magyarság ontológiai képe mellé felvázolja az axiológiáit is, vizsgálva a magyarságnak értékes voltát. Itt a magyarság normájának kérdését veti fel, keresve, hogy ezt a normát milyen módon találhatom fel? Végül a magyarság hivatásával, küldetésével foglalkozik s tanulmánya ezzel a mondattal zárul: «A magyarság a tiszta szellem és jóakarát, úgy, amint ennek a népnek természeti, szellemi és történelmi egyéniségében megjelenik mint tény és megvalósul mint érték». (36. 1.)

Ha valaki egy tanulmányba kénytelen foglalni össze a magyarság jellemrajzát, úgy foglalkoznia kell a magyarság értékrendjével, értékrendje által meghatározott magatartással s jellemvonásokkal is. Egy olyan könyvben azonban, ahol ezek a kérdések külön-külön tanulmányok tárgyát képezik, nem látszik indokoltnak mindezeknek együtt való vizsgálata. Mit vártunk voltaképpen, mit reméltünk, és pedig joggal, ennek a kötetnek első tanulmányától, amikor azt Ravasz László írja? Hitvallást a keresztyén humanizmus termőföldjén állva, amellett, hogy a nemzet, mint közösségi forma teremtmény és a magyar nemzet a maga nemzeti létében minden nemzettel egy sorban örökértékek megvalósítására hivatott. Ennek az élménynek kifejtését, az ebből folyó mélységes hitre támaszkodó meggyőződést elhivatottságunkról, azokkal a színekkel gazdagon, amelyeket a magyar történelmi helyzet, történelmünk tíz

évszázada, a magyar sors belesugároz. Normát, átfogó, alapvető cselekvési normát, amely minden eseménytől függetlenül, keresztény humanizmust és nemzeti idealizmust egybeolvasztva meghirdeti a jónak, az igaznak és a szépnek mindenekfelett kötelező voltát, úgy, ahogy az a magyar lélekben és csak ebben válik, mindenki által azonnal megértetten, életet meghatározó élménnyé. A keresztény antropológia szempontjából vártunk választ a magyar ember létének értelmére. Ezek a kérdések számtalanszor foglalkoztatták Ravasz Lászlót, a probléma ott van minden hasonló tárgyú értekezésében, tanulmányában, itt is jelentkezik, de bővebb kifejtése ez alkalommal elmarad.

Ebben a tanulmányban, mindenesetre a kötet első tanulmányában, bárki is írta volna azt, kellett választ kapnunk a magyar értékrend legáltalánosabb kérdéseire. Mi annak a nemzeti értékrendnek, amely a nemzeti eszmében az örök értékeket sajátos arányban és harmóniában foglalja össze, viszonya a keresztény civilizációhoz, annak eszméihez, ha úgy tetszik az európai értékrendszerhez, az abban élő nemzetek vezéreszméihez? Mi a magyar nemzeti sors viszonya az emberi sorshoz, minden teremtmény sorsához viszonyítva? Az így kapott válaszból kibontva három kép megrajzolása vált volna kiegészítőleg; lehetéssé: a magyarság mint feladat, a magyarság mint: ígéret, a magyarság mint elképzelés, — mindezt gondosan elválasztva az ábrándtól, az illúzióktól, utópiáktól és ködös álmodozástól.

Ezután a tanulmány után kellett volna következni annak a két értekezésnek, amelynek hiányára már itt rámutatunk, az egyik bemutatta volna a magyart mint nemzetet más nemzetek között, a nemzeti lét szempontjából őt különösen jellemző vonásaival, s a másik mint államot, az államok között, a magyarságot különösen jellemző államalkotó étosszal, az uralom gyakorlásának jellemző vonásaival, a hatalmi törekvések kielésének jellegzetes, történeti helyzetből és jellemből folyó módzataival.

Ezen a hármas alapon kellett volna a további kutatásnak nyugodnia.

Babits Mihály («A magyar jellemről», 38—87. 1.) is módszer-

tani reflexiókkal kezdi tanulmányát. Elmondja, hogy milyen módon vált a magyar nemzeti jellem problémájává. Vitatkozik Prohászka Lajossal. Majd a magyar irodalom tanulságait használva fel, a magyar okosság természetrajzáról ír, a magyar realizmusról, politikai meggondoltságról, nehézkességről, a magyar jogi formalizmusról, a magyar cselekvés formáiról, a magyar szónokiasságról és pesszimizmusról. Módszere: fenomenologia poetica.

Ez a tanulmány, mely egy 1919-ben megjelent tanulmányának kibővítése és felfrissítése, tele van értékesnél értékesebb megfigyelésekkel, meglátásokkal, amit hangsúlyozni is felesleges, — mindezeket az olvasó a legművészebb formában olvashatja.

Szép és értékes az is, amit Babits a helyes módszert kutatva elmond, de végeredményben az ő poétikus útkeresése nem sokkal visz előbbre a magyar önismeret útján. S amikor arról beszél, hogy minden nemzet saját eszményi képét azonos vonásokkal szereti megrajzolni, megemlíti, hogy a magyar vendégszerető, harcias, bátor stb., hozzáfűzi, valamennyi nép jogot formál ezekre a primitív erényekre. Ezeknek az erényeknek a primitív volta is vitás. Nyilvánvaló az is, hogy csak *használó* vonásokkal rajzolhatják meg az egyes nemzetek a maguk jellegzetes képüket. A feladat éppen az, hogy ezeknek az azonos, helyesebben azonosnak látszó vonásoknak sajátos arányát, a sajátos arány által kiváltott jelentésüket tudja felmutatni a jellemrajz. A különböző tulajdonságok és jellemvonások nem egyforma erővel és intenzitással élnek a különböző nemzetek karakterében s nem ugyanazt jelentik. Nem jellemző-e például a magyar büszkeségre, hogy keleti eredet öntudatán nyugodva, az európaiság göggyével párosul?

Ez alkalommal is tiltakoznunk kell az ellen, amit a költő a magyar szabadság lényegéről mond, s amelyet abban jelöl meg: «hogy senki ne háborgasson». S ezt kiegészítőleg megemlíti, hogy a cselekvést mindinkább a nagy népek monopolizálják. «Övék a zúgó ár . . . amely rombol és termékenyít. A kis nép az, amely ép e rombolásnak útban áll.» A megdöbbenésünk fokozódik, amikor azt olvassuk, hogy «a magyar ma hivatást teljesít azzal is, ha ragaszkodik ősi, nemes és termékeny lomhaságához».

Ezek mögött a mondatok mögött két ki nem mondott politikai színezetű programmpont áll: legyünk tartózkodók a kor nagy áramlataival szemben és ne akarjunk vakon és esztelenül hatalmi hódító politikát folytatni, — erőinken felül. Ezek lehetnek helyénvaló kívánságok, részben a magyar jellemből következnek, s továbbá abból, hogy az adott történeti helyzetben, társadalmi struktúránk mellett ilyen és ilyen doktrínák nem szolgálhatják a nemzetnek fejlődését és egészséges gyarapodását. A rombolásnak és a zúgó árnak ellenállni nem lehet sem tétlenséggel, sem lanyhasággal. A zúgó árban olyan erők működnek ugyanis, ha úgy tetszik, természeti erők, mindenestre nyers erők, amelyeket csak olyan gát tud megállítani, amelyeket hasonló természetű erők emelnek. Az újítások jelszavai, amelyek körülöttünk zúgnak, szintén csak akkor fogják hatásukat elveszíteni, ha mi magunk tudunk célt és irányt találni önmagunk számára.

Másfelől az is lehetséges, Babits arra gondol: a személyiség kifermálásához idő és nyugalom kell. Sokkal inkább biztosít eredményt a szemlélődés, mint a rohanó időben való állandó szüntelen cselekvés, csak a cselekvés kedvéért, — már t. i. a személyiséget építő kultúrákban, amilyenek az ázsiai kultúrák, és ami a magyar kultúrát is jellemzi. Történeti helyzetünk és veszélyeztetett földrajzi helyzetünk arra kényszerít azonban, hogy a két kultúra-típus közül, amelyeket mint a lét, illetőleg a fejlődés elve szerint valókat szokták megkülönböztetni, mi a tevőleges szemléletet tegyük magunkévá, erre vagyunk kényszerítve, még akkor is, ha lelkünk mélyén a statikus szemlélet él inkább, az képezi igazi énünket. Tudomásul kell vennünk, hogy a bizonyos mértékig patriarchális arisztokratikus uralmat képviselők helyébe egy új elit akar lépni, amelyiknek törekvése a magyar uralmi viszonyok racionalizálása.¹ Egyébként G. de Reynold is figyelmezteti svájci honfitársait, hogy a negatív akarások ideje elmúlt. Nem elég azt mondani, mit nem akarunk, meg kell azt is mondani, mit akarunk. Idegen befolyás, idegen szellemi hatás ellen lehet, sőt kell küzdeni, folytatja ő, de nagy

¹ V. ö. H. Heller: Politische Ideenkreise der Gegenwart. 1928. 12. lap.

történelmi áramlatoknak keresztülhullámzását nem akadályozhatjuk meg. Ilyen történelmi helyzetben «termékeny lomhaság»? Csak a teljesen szabad, éber és friss szellem végezheti el a «régii» és «új» életet jelentő egybeolvasztását.

Eckhardt Sándor «A magyarság külföldi arcképe» (87—137. 1.) című tanulmányában arról számol be, hogy idegenek bennünket miknek tartottak és tartanak. A rólunk külföldön kialakult jellemkép legtávolabbi történelmi gyökereit ássa ki, megvilágítva ezeket a homályos, különböző rétegek egymásra rakódása folytán kialakult kliséket. Felmutatja az ókor sablonos etnológiai képeit, amelyek még ma is torzítják tudat alatt a magyar ember arcképét. S rámutat arra, hogy az antik írók kézzől-kézre adták egymásnak a barbár népek jellemzését, mert ezt követelte a tekintélyi elv és az irodalmi műfaji szabály. Így kétféle jellemkép alakult ki, amely egyfelől tanítócélzatú volt és az otthon valókat buzdította jobb erkölcsökre, másfelől egy kedvezőtlen, amelynek az önexaltáció volt az alapja s lényege. Skítáknak tartottak bennünket, mint minden északról vagy helyesebben keletről jött népet. S így a magyarokkal is kapcsolták a szkíta néprajz úgy kedvező, mint kedvezőtlen elemeit. Még a középkorral sem szűnt meg e meseszerű hagyomány ereje, sőt korunk francia történetíróinál, és oláh elemi iskolai tankönyvekben ma is előfordul. S ahogy szittyává, úgy lett hunná is a honfoglaló magyar. S mindaz, ami a hunok emlékét terhelte, az a Nyugat szemében a magyarok nyakába szakadt.

Amikor aztán Bizáncnak szüksége van a törökkel szemben a magyar vitézségre, megváltozik a hang, már nem barbár a magyar, hanem bátor és harcban merész. Ottó freysingeni püspök, aki 1147-ben utazott át Magyarországon, leírja a magyarokat és ha ezen a leíráson elmélkedünk, írja Eckhardt, meg kell állapítanunk, hogy a magyarság keleti faji és műveltségi jellege az, ami ősidóktól fogva feltűnt a nyugati ember előtt. «A különbözőségből eredt a gyűlölet és az európai értelemben vett kultúra fölényzetéből a lenézés.» (98 1.)

A török veszedelem idején a magyarok harciasságából egyszerre erény lesz. Ez a védőbástya-szerep a legmodernebb korig eljutott; a humanisták is annakidején a harci erényeket magasztalják, egyébként a magyarokat barbároknak tartják.

Értékes adatokat szolgáltat arra vonatkozólag, hogy a gyűlölet miképp színezi a gőg, önzés, szűklátókör, lustaság stb. vonásaival a magyar ember képét. Ez a felfogás egyaránt ott van a német, a tót, az oláh irodalomban és a szlavofil francia politikai irodalomban.

Lenau után a romantika az addig megvetésre méltót elkezdte csodálni. Hozzánk kapcsolódott a cigány képzelet. Majd a magyarság külföldi hírnevének fénykora, a szabadságharc kerül vizsgálat alá. A magyar ember képére rokonszenves vonások rakódnak.

De még a tárgyilagosságra való teljes törekvés mellett kitűnik a hagyományos irodalmi arc: nemeslelkű haramiák, ménes, puszták, cigány, csárdás. A külföldi népek érintkezésére jellemző sémával a magyart a legutóbbi időkig feudális, sujtásos pazarló nagy úrnak, vagy pusztai betyárnak, vagy jobbik esetben csikósnak, rosszabbik esetben cigánynak képzelet. Végül külföldi propagandánk fogyatkozásaira mutat rá s befejezésül megállapítja, hogy a nemzetkép mindig a politikai helyzet függvénye. Előzőleg utalt arra, hogy abban az arcképben, amelyet egy nemzet a másiknak magáról kialakít, a politikai indítékok adják a színezés erejét, vagy a torzítás mértékét.

Tudatában van annak, hogy minden országban akad egy-két, esetleg egy-egy tucat író és utazó, aki elfogulatlanul nézi a magyarokat, de nézete szerint egy-két jó könyv nem befolyásolja azt az általános képet, amit rólunk a külföld magának megalkotott. Ez nem tudja áttörni az egyszerű átlagember elképzeléseit.

Eckhardt az (átlagemberbe begyökerezett kép» átvilágosításával eléggé nem dicsérhető munkát végzett. Az ő vizsgálódása eléggé bizonyítja azt, hogy amiként a nemzeti karakter maga polémikus fogalom, úgy valóban a konkrét nemzeti karakterrajzok is ilyen politikai, polémikus beállítottság bélyegeit hordják magukon. A tanulmány természetesen teljességre nem tartalmaz igényt, sok adatgyűjtés és részletkutatás lesz még az összegyűjtött anyagon kívül szükséges ahhoz, hogy a rendszerezés és összefoglalás munkája ezen a téren elvégezhetővé váljék. Megjegyezni kívánjuk azonban azt, hogy a nemzeti önismeret szempontjából feltétlenül szükséges a kedvező színezetű anyag

egybegyűjtése is. Érdekes közvélemény-szociológiai és kultúrhatás-szociológiai feladat annak a vizsgálata, hogy a beidegzett klisék hatását mily kevésbé tudja paralizálni a tárgyilagosságnak tekinthető jellemrajz. Harsányi Zsolt semmiképpen sem szolgált rá arra, hogy egy ilyen nagyigényű munkában, mint a szóbanforgó könyv, azért, mert egy nem sikerült angol útleírás-hoz előszót írt, mint «Zsolt de Harsányi» részesüljön gúnyosan ható megemlékezésben. Különösen hat ez egy olyan tanulmányban, amelyik az emberi rosszindulat mélyen gyökeredző és a mások értékességét szívesen fel nem ismerő vonásait világitja meg.

Egyébként a külföldinek rólunk alkotott képe mindig értékeléssel kapcsolódik egybe. Az idegen népnek legalább is érdekesnek kell lennie s mert az idegenség már maga érdekes, így gyakran nem jutnak el a népen túl a nemzeti, azaz az értéket jelentő kultúrának megismeréséig. Az érdekesnek megrögzítője a klisé s ezek a klisék valamennyien tartalmaznak két vonást, amikor rólunk számolnak be: vitéz, de barbár.

Ezeknek a megállapításoknak nyomai valóban érezhetők a mai napig. De ezen azért sem lehet csodálkoznunk, mert hasonló vonások ellentétesen szembeállítva, felmutathatók a mi magunk által rajzolt jellemképekben is. Gondoljunk a magyarságról szóló következő megállapításokra: lélek és nem szellem, — harc és nem mű — hívó és nem keresztény — lobogó energia és szalmaláng — nagy lehetőségek és azok ki nem használása — stb., stb.

A lényeges különbséget talán az okozza, hogy a külföldi, amikor ezeket a tulajdonságokat összekapcsolja, azt mondja: «De» — azaz levonja az értékesnek tartott jellemvonásból a hibát. Mi pedig azt mondjuk «és», azaz: mi összeadjuk ezeket a jellemvonásokat, mert ezeknek érezzük — időhöz kötött voltát és mögöttük egy értékes, nem esetleges cselekedetéből megítélendő változatlan személyiséget érzünk.

A külföldi azonban nem tud különbséget tenni a «milyen» és a «mi» között. Ez a kettő az ő számára összeesik. Ha tehát egy népről megállapítja, hogy barbár, akkor az a nép az ő számára belső lényegét tekintve barbár és semmi más.

Az váltja ki tehát bosszúságunkat, hogy egyes vonások-

kal azonosítanak bennünket s hozzá még helytelenül látottakkal.

Eckhardtnak kétségkívül nagy érdeme, hogy ezeket a torzulásokat átvilágította, de mert éppen arra irányította a figyelmet, ami torz, nem törődött azzal, ami egészséges. Pesszimista abban a tekintetben is, hogy eredményt érhetünk el egykönnyen ezeknek a képeknek a helyesbítése terén. Igaz volna, ha az idegen bennünket csak tulajdonságainkon keresztül láthatna. De van egy lehetőség a változtatásra, alapjában véve csak ez a lehetőség van: a mű. Ha francia irodalom nem volna, — más színezetű, de mindenesetre sokkal kedvezőtlenebb vélemény alakult volna ki a franciákról is. A más nemzetet értékeiken keresztül tanulja megbecsülni a nemzet elitje és az ő ítéletük száll alá különböző módokon az alsóbb rétegekbe. Amiből levonunk, amikor egy idegen nemzet karakteréről összbenyomást alkotunk, az mindig a mű, a szellemi érték, — amit levonunk, azok testi-lelki vonások és cselekvési módok.

Keresztury Dezső («A magyar önismeret útja.» 135—167. 1.) szerint «a nemzet az önismeret által emelkedik ki a pusztán csak tenyésző lét formájából». A bizonyítással adós marad. Ravasz Lászlónak van igaza: az önismeret kérdéseivel való vívódás gyakran már a vitalitás csökkenésének a jele.¹ — «Egy nép önismerete tér és idő adottságainak, az emberi erő vállalkozásainak, a történelem folyamán megrögződött formáknak és az újat teremtő emberi akaratnak küzdelmében kristályosodik ki.» Ez Prohászékára emlékeztet és a továbbiakban nem is igen lesz a szerző mindenre tekintettel. Annak megállapítása után, hogy a nemzeti öntudatot kifejező irodalom eleinte inkább udvari jellegűnek mutatkozott, kiemeli, hogy a nemzet az egyetemes keresztény közösség részesének tekintette magát s eszményeit s hivatástudatát ennek szelleméből merítette. Magyarország hivatása, hogy a kereszténység védőbástyája legyen. Természetes, hogy ezek az egyházi fogan-

¹ Ami tudatossá válik, mindig csak egy kis része azoknak a hatalmoknak, amelyek az öntudat mélyén a csoportok tagjait egymáshoz fűzik. Mindenesetre az öregedés jele, ha egy nép minden cselekedeténél sajátos karakterére gondol. — állapítja meg Spranger is (i. m. 6—7. 1.).

tatású eszmék nem fejezték ki a nép egészének öntudatát. A nemesség hatalmi helyzetének megerősödésével, a rendiség századaiban, kialakult a nemesi öntudat, amely a törzsek ősi hagyományából s a királyi család körül kialakult tudós konstrukciókból állott. Ezt egészítette ki mint harmadik: az országgló birodalmi öntudat.

A továbbiakban a Mohács utáni századokkal foglalkozik, amelyek önismeret szempontjából azért fontosak, mert ebben az időben a magyarság nem mint hatalmi szervezet, hanem mint hit, élmény és öntudat él.

1593 a magyarság önérzetének összeroppanása. A romlás okait önmagában kezdi keresni a magyarság. A vád mindenki ellen irányul. Ebben a korban válik irodalmunk fővonásává a nemzeti hibák folytonos ostorozása. Vallási és nemzeti érzés összefonódik. A nemzet szolgálata és védelme e századok minden megnyilatkozásán végighúzódo eszme. A harci és művelődési erény mellett mind nagyobb szerep jut a magyar politikai géniusz realista képviselőinek. A valóságérzék és a régi nagyság emlékét őrző szellem vitáiban fejlődik ki a magyar haza és nemzet-élmény mindmáig fennálló kettőssége, a kis- és nagymagyar magatartás ellentéte. A továbbiakban azután Rákóczin keresztül a szatmári békekötéstől megállapítja, hogy ez alkalommal a valóságérzés győzött a hősi álmon, a következő kor a műveltségben látja fennmaradásunk biztosítékát s a *pragmatica* sankció után a magyar barokk fekteti le az újkori gazdasági és állampolitika alapjait. A Kossuth-Széchenyi-ellentét ismertetése után eljut a trianoni béke utáni korszakhoz és utal Ady, Szabó Dezső, Prohászka Ottokár szerepére s röviden megemlékezik a magyar önszemlélet ellentmondó kép-leteiről.

Keresztury tekintettel igyekszik lenni arra a környeményre,, hogy a nemzet melyik rétege végzi az önismeret munkáját, tudja azt is, hogy a történeti helyzet határozza meg a kérdés-feltevés és az adott válaszok természetét. Szükséges ezeknek az összefüggéseknek felmutatása céljából, hogy a nemzet fejlődés folyamatára erősebben utaljon és annak akadályoztatására is s ezenkívül pedig válassza szét gondosabban az önismeretre törekvés különböző fajtáit. Nála hivatástudat, a nemzeti bűnök kuta-

tása, jellemvonásainkra való felügyelés, javítani akarás, nem folyhatnak úgy össze, mint ahogy ezek együtt vannak, különösen a múltban, a nemzeti önismeret művelőinél. A későbbi kor kutatójának látnia kell az összetevő tényezőket és azokat széjjel is kell tudni választania. Mi van azok mögött, milyen meggyőződés az emberi lényegről, a nemzetek sorsáról, a karakter változatlanságáról, vagy nevelhetőségéről? stb.

A feladata egyébként éppen ott kezdődött volna, ahol vizsgálatát abbahagyja. A jelenben egymással küzdő különböző ismereteredményeket kellett volna átkutatnia, a magyar önismeretnek a jelenbe torkoló deltájában kellett volna a tájékozódást megkönnyítenie. Felmutatni azt, hogy mi ezekben a nála szinte taxatív felsorolt «szólamokban» a tanulmányunk elején felvetett kérdések egyikére vagy másikára a válasz. Mi ma az a legsürgősebbnek érzett szükség, ami választ keres? És a valószínűségben mire törekszenek felelni azok, akik a nemzeti és állami lét itt bennünket érdeklő kérdéseire feleletet keresnek.

Az pedig teljesen visszatetsző, hogy ezek a törekvések szinte fölényes hangon intéztetnek el, ami abban is kifejezésre jut, hogy a szerzők nevét nem is említi meg, — ha erre nem találja őket méltóknak, úgy inkább ne vegyen tudomást törekvéseikről sem.

Bartucz («Magyar ember, típus, faj» 169—193. 1.) szerint a felvetett probléma mind tartalmilag, mind módszertanilag az embertan kutatási területén belül foglal helyet, elsősorban azú. n. teljességes antropológia hivatott e kérdések tárgyalására. Bartucz felhívja a figyelmet a szomatikus bélyegek által jellemzett természetes embercsoportokra, az ú. n. raszokra is. Ez a tanulmány ma különösen fontos, amikor a nemzeti karakter faji tényezőire irányuló figyelem sokkal élénkebb, mint ezelőtt. Elkülöníti a fajjal szemben a népet, amelynél a legfontosabb tényezőnek a csoport-öntudatot tartja és azt, hogy a huzamos együttélés által termeli ki jellegzetes vonásait: nyelvét, kultúráját, szokásait. A rasz-jellegek szülőkről gyermekekre öröklődnek, a népi bélyegek nemzedékről-nemzedékre hagyományoztatnak. Az előbbieket a történelmi idők számára állandóak, az utóbbiak a történelem folyamán változók. Nép és rasz ma már sehol sem fedik egymást. A magyar antropológia azt kutatja, hogy a magyar

nemzettestben milyen alkotó elemek vannak és azok közül melyek jellemzők speciálisan a magyarságra. Megállapítja, hogy az alpi rasz kb. 15%-kal van képviselve. A dinári rasz országos átlaga 20%-ra becsülhető, a keletbalti rasz, amely a magyar-finn rokonság alapját képezi és amely elég nagy joggal tarthat igényt a magyar típus jelzőre, kb. 20%-ra becsülhető. Az előázsiai rasz, a mongoli rasz, az északi rasz gyakorisága nem lehet több 4—5%-nál. A turáni rasz, amely a régebbi magyar szerzők törökös magyar típusának felel meg, országos átlaga 25%. — Hangsúlyozza azonban, hogy nem a felsorolt raszok külön-külön, hanem a nevezett raszok sajátos aránya és együttese az, ami speciálisan magyarnak tekinthető. Amit a testi jellegek terén magyar típusnak nevezhetünk, azt szoktuk a szellemiek terén nemzeti jellemnek nevezni. Szerinte a lelki alkat tanulmányozásánál ugyanúgy kell eljárni, mint a raszbeliség tanulmányozásánál. Meg kell állapítani, hogy melyek azok a lelki bélyegek, amelyek a lelki alkat szempontjából jellemzőek, azoknak mi a gyakoriságuk, milyen az elterjedésük és más lelki jellegekkel való korrelációjuk. Szóval tömegvizsgálatra és adatgyűjtésre van szükség.

Hangsúlyozza, hogy a lelki és szellemi sajátosságok öröklődése bizonyíték a lelki raszjellegek létezése mellett is. A raszoknak öröklődő testi sajátosságaik mellett öröklődő lelki bélyegek is vannak. A magyarság lelki alkatbeli sajátosságait raszbeli összetételével hozhatjuk kapcsolatba. «Így pl. megállapíthatjuk, hogy a zárkózott, az idegennel szemben bizalmatlanabb, hallgatólag, de ismerősök között hirtelen beszédessé váló, nagyobb fantáziájú, álmodozó, bánatában sírva vigadó lelki alkat a magyarság egyik fő rasz elemével, a keletbaltival függ össze.» (190.1.)

Jellemző tehát és különlegesnek magyarnak tekinthető «éppen ez a speciális testi és lelki raszbeli összetétel, az európai és mongolid raszkör vázolt elemeinek a nevezett arányban való együttes előfordulása». (191. 1.) Rendben volna mindez, csak éppen arra nem kapunk választ, hogy mi ennek a «nevezett arány»-nak hatása. Az egész nemzeti karakterrel való foglalkozás t. i. ezen a ponton válik problematikussá. Az arány titkát őrzi az istenség s legfeljebb ha néha egy-egy művészi alkotás tudja a művészi forma szugesztív erejével hatva, elfogadtatni velünk

az emberi jellemvonások egyszeri sajátos arányát. Lehet, hogy antropológia szempontjából jelentős az alkotófajú elemek százalékszámának megállapítása, de a lelki alkat szempontjából végeredményben nagyon keveset mond az, hogy a felsorolt rasszok lelki tulajdonságait próbálom a százalékok arányának megfelelően elosztani. Egyébként is a faji lélek, a raszt jellemző lelki tulajdonságok, még akkor is, ha azoknak relatíve nagyobb állandóságot és változatlanságot tulajdonítok, nagyon bizonytalanok. Annyi korrekcióra feltétlenül szorulnak, hogy pl. a keletbalti rasz tulajdonságait nemzetenként külön-külön kellene vizsgálni, mert hiszen azokra is hat a Bartucz által felsorolt három tényező közül még relatív raszbeli tisztaságot feltételezve is, a történelem által irányított biológiai életközösség és a magyar haza állandó miliője. Még így is tanulságos lett volna, természetesen, ha több tér áll a szerzőnek rendelkezésére, ismertetni az alkotó rasszok lelki tulajdonságának különböző leírásait, s esetleg rámutatni arra, hogy a magyar nemzeti karakter tulajdonságai milyen gyakran szerepelnek mint egyik vagy másik rassz jellemző vonásai.

Zsiray Miklós «Nyelvünk alkata» (193—217.1.) című szak tanulmányára térve: a nyelvi jellemzéstán legtekintélyesebb képviselőinek kijelentéseit angol, francia és német nyelven idézi, anélkül, hogy ennek szükségességét beláthatnánk. Elvégre ez a könyv a nagyobb közönség számára készült. Nem valószínű, hogy olvasói mind rendelkeznek olyan széleskörű nyelvismerettel, amely az idézetek megértését lehetővé teszi. Aki egyébként Meillet-vel foglalkozik, mint a nyelvek értékelőjével, attól elvárjuk, hogy Kosztolányi Dezsőről megemlékezék s az ő gyönyörű tanulmányáról, amellyel Meillet támadásait elhárította. Még azt is megemlíthetjük, hogy a felsorolt példák közül kevesebb is elég volna s az így nyert teret esetleg jobban ki tudta volna használni. S ebben a teljesen hűvös szakdolgozatban nem érezzük helyénvalónak sem Illyés Gyulának, sem Ravasz Lászlónak egyébként két szép idézetét. A tanulmány nagyon élénk hiányérzetet vált ki azzal, amiről nem számol be. Nem elég a nyelvértékelés hibáját elhárítani. A magyar nyelv alapvető anyagi és szerkezeti vonásainak szakszerű feltárása még egyáltalában nem tárja fel egyéniségének titkát.

Az bizonyos, hogy Zsirayt nem ütötte szíven az a legnagyobb csoda, hogy a magyar ember magyarul beszél s tanulmányának elolvasása után az az érzésünk, hogy merő véletlen műve volt: nemzet és nyelv találkoztak egymással. Arra, hogy milyen lélek formálhatta ezt a nyelvet és ez a nyelv miképp hat vissza e lélekre, még a legkisebb utalás formájában sem kapunk választ. Ha a szerzőnek az a véleménye, hogy mindez tényleg véletlen vagy meg nem ismerhető, mondja meg; viszont ebben az esetben nem vállalkozhatott volna egy ilyen műben való együtt-szereplésre.

De még ha ezekre a legvégső kérdéseire nincs is válasza, még mindig széles terület az, ahol meg lehet kísérlni az összefüggések felmutatását. Példa rá Karácsony Sándor ilyen természetű munkássága. S hogy idegen példát idézzünk, Schubert¹ írja: «Az orosz lélek kiszámíthatatlansága mutatkozik az orosz nyelv élénken változó hangsúlyozásában, amely körülmény oly nehézzé teszi az európai ember számára az orosz nyelv megtanulását». (107. 1.) — A magyar nyelvben tudvalevőleg az első szón van mindig a hangsúly. Mire utal a magyar nyelvnek ez a jellegzetessége?

Említsük végül azonban azt is meg, hogy ennek a tanulmánynak volt a legnagyobb közönség-sikere, amit nem lehet kizárólag a nyelvi jelenségek iránti érdeklődéssel magyarázni. Ez esetben a «valódiság» hatott, az a teljes biztosság, amellyel szerző a maga választott korlátok között, az olvasó megérzése szerint, anyagát kezeli.

Teljes mértékben egyetértünk Zolnai Bélának azzal a megállapításával, hogy a nyelv konkrét alakba öltöztetése már stílus. («A magyar stílus» 217—263. 1.) Éppen ezért kifogásolnunk kell, hogy stílusvizsgálatait az irodalmi stílusra korlátozta. Az e kérdés terén uralkodó tájékozatlanságot tekintve nagyon hasznos, hogy rámutatott az ősi finn-ugor szókészlet fölényes többségére a magyar szóanyagban. Lényegbevágó megállapításai közül ki kell emelnünk a következőket: «Merném megkockáztatni azt az állítást is, hogy a magyar nem színészi és nem szónokló nemzet». A «színészi nemzet» megállapítás

¹ Schubert, W.: Európa u. die Seele des Ostens. 1938.

közelebbi kifejtést kíván, végeredményben ki állította ezt a magyarságról? A «merném megkockáztatni» kifejezést ne elemezzük. Nem sokkal alább azt olvassuk, «mintha a hallgatás, a «most pedig elnémulunk» attitűdje (Ady) volna egyik sarkalatos erénye vagy hibája a magyarságnak». Hallgatás és elnémulás itt, a stílusvizsgálat kapcsán ismét nem szerencsésen választott kifejezések: talán kevésbeszédűségről, szófukarságról, hallgatagságról akart a szerző beszélni? Ugyanígy ellentmondást vált ki, amikor ezt olvassuk: «a halk beszéd, amit Ady annyira kultivált, «a hős igékkel szemben» mintha a modern magyarság attribútuma lenne». (221. 1.) «*A halk beszéd, amit Ady annyira kultivált*), Ady «kultiválta» a halk beszédet? Adyt jellemezné a halk beszéd? Az ellenkezőjét is épúgy lehetne igazolni: «Igéim bővek, zengők, nagyok, papoknak ivadéka vagyok». S miért a «*modern tragikus magyarság*» attribútuma ez a halk beszéd?

Megállapítja, hogy a magyar stílus-törekvések jellemző vonásai az érzelmesség, az egyéni szabadság és a népiesség. Ahol az érzelem és a képek dominálnak, ott viszont nem lehet szó arról, hogy a nyelv eszménye a világosság legyen. Illúziós hitnek minősíti azt, hogy a magyar ember szereti az érthető beszédet. Azt állítja: az ilyen kifejezések nyelvünkben: mint beszélj magyarul (világosan érthetően) éppen arra vallanak, hogy a magyar világosság csak eszmény, hogy az igazán magyaros beszéd nem a világosságot szereti, hanem az agyafúrtságot, ... a székelyes zárkózottságot. . . (230. 1.)

Ez utóbbi megállapítás legjobb esetben szellemeskedésnek minősíthető s az talán kisebb baj, hogy a kötet egyéb tanulmányainak megállapításaival egyáltalában nincs összhangban.

És mulatságos előbb azt olvastuk, hogy a meglévő nyersanyagot variáló neopurizmust, — «főleg asszimilált, de gyöngye nyelvérzékű német honfitársaink és érdemekre pályázó, de magyarul rossztudó zsidók propagálják» és pár oldallal alább viszont azt, hogy legújabbán «hadjáratot néhány tiszteletreméltó, de túlzottan purista nyelvvelőnk indított a rádió, a hírlapok és a hatóságok támogatásával». Ha ez a két purista csoport nem azonos, ezt a szerzőnek valamilyen formában kifejezésre kellett volna juttatnia.

A purifikációt zsidók és svábok végzik? Ez korántsem jelenti azt, hogy a tősgyökeres magyarok nem volnának velük sok tekintetben egy nézetben. Hogy ezt a munkát nem végézik? Sok mindent nem végeznek, ami dolguk volna. Talán mert közönyösek, talán mert lusták s az is lehet, hogy részben műveltségünk hat idegenként, gyakran egyáltalában nem értik a nyelvét még akkor sem, hogyha az magyar szavakkal él és mert annyi idegenséget éreznek más vonatkozásban is, feladták a harcot — egyelőre.

Egyébként befejező megállapításai: a magyar nyelv eszménye a természetes beszéd és a népi étellel kapcsolatban levő nyelv. A magyar stílusban az érzelmesség dominál, a stílus eszménye a szemléletesség, az életesség, a fantázia teremtő ereje, a képes beszéd. A magyar teljes írói és kifejezői szabadságot kíván magának. A szabadságelvből folyik nyelvünkben a belső gazdagodás nagy mértéke is.

Az érzelmesség (ismét nem jól megválasztott szó) teljesen hiányzik a magyar karakterből s az érzelmi gazdagság, mert hiszen erről van szó voltaképen, nem ellensége a világosságnak. Nincs is igazi világosság, csak az, amelyik fényének erejét mély érzelmektől kapja. S hol is jelentkezzék az érzelmi gazdagság, a magyar ember érzelmi tehetségessége másutt, mint a nyelvben. Itt kell jelentkeznie elsősorban azoknál, akiknek érzelmi energiáit nem szublimálja és nem fogyasztja el a művészi alkotás — s amikor, egyébként is mindenét pazarolja (ezért van nálunk annyi színes, érdekes ember) s amikor minden zárkózottsága mellett, ha homogén környezetbe kerül, *érzelmei* éppen a kiáradásnak ezt a módját találják meg. S végül amikor idealizmusán alapuló jóhiszeműsége, ha csak bizalmatlanságát fel nem ébreszti valami, még a legidegenebb környezetet is homogénnek tudja érezni.

A nyelv, helyesebben a beszéd a közösséget leginkább átfogó és a legnagyobb terjedelmű, időben, jóformán a teljes ébrenlét alatt ható norma-tenger, ez az élmény közvetítésének majdnem kizárólagos eszköze, tehát éppen az élményközvetítés módozatainak ismerete előfeltétele annak, hogy a nyelv életét magát vizsgáljuk. Annak megállapításával és felismerésével, hogy a beszéd révén érzelmileg hangsúlyozott ismereteket köz-

vetítünk egymással, még nem szereztünk belátást abba, hogy ennek a közvetítésnek milyen sajátos formái vannak. Már pedig az egyes közösségek életére és magának a nemzetnek életére is sokkal jellemzőbb lesz éppen az ismeret közvetítésének módzata, mint maga a tartalom, bármennyire is nehéz a kettőt külön, egymástól elválasztva tárgyalni. Ilyen, az említett társadalmi folyamatoknak megfelelő módzatok a nyelv életében a nyugodt, megfontolt beszéd, a bőbeszédűség vagy szűkszavúság, a társalogni szeretés vagy a hallgatagság, a parancs, a kötődés, az enyelgés, a civódás, a feleselés, a fondorlatos beszéd stb., stb. Ezek gondos vizsgálata hozhat új eredményt.

Természetesen azt is tudnom kell, hogy milyen az az értékrend, amelynek ezek a mondatok, a közlések ide-odavivői, milyen a társadalom, a mindennapi élet, amelynek közlekedési eszköze, és milyen a karakter, amelyik használja ezeket a közlekedési eszközöket.

Így pl. a jellemző vonások között ő azt említi meg, hogy az irodalmi nyelv állandó kapcsolatot tart fenn a népi nyelvvel. Ennek a jelenségnek okát az előbbiek alapján abban lelhetjük fel, hogy a nyelvformáló genie lelki gyökereivel mindig a népben él, onnan táplálkozik, hogy mint író és költő nem él homogén közösségben a teljesen kevert lakosságú városokban, így szavának rezonanciája itt nem teljes, itt nem találja meg azt az érzelmi telítettséget, azt a frissiséget, ami megvan a nép nyelvében stb.

Zsiray olyan mértékben szűkre fogta a maga feladatát, hogy a nyelvi élet összes jelenségeivel Zolnay Bélának kellett szükségképpen foglalkoznia. S mert őt egyébként is az «érdekes» vonza, ez a látási módja — legalább is e tanulmányában — igyekszik minél nagyobb felületet végigvizsgálni, mindenütt keresve a jellemzőt. A tanulmány bőséges anyaga további rendszeres feldolgozást kíván.

Farkas Gyula («A nagy költők tanúságtétele» 263—297. 1.) abból indulva ki, hogy a lángész leghívebben tükrözteti a nemzeti közösséget is, nagy költőink tanúságtételeit veszi vizsgálat alá annyival is inkább, mert a kisebb értékűek közül nagyon sok az asszimilált, míg az előbbiek apai, anyai ágon századokra visszamenően a történeti magyarság sorából kerültek ki. A költőket veszi vizsgálat alá, mert amint mondja, a

szép próza inkább időhöz kötött, nyelve fakul és mondani-valója elavul. Viszont a magunk részéről nagyon is el tudjuk képzelni, hogy a nemzeti jellem szempontjából éppen regényíróknál találunk nagyon lényeges adatokat. Felesleges volt ilyen erősen vitás tétellel indokolni azt a korlátozást, amelyet a szerző önmagának előírt. A mohácsi vész utáni küszködő magyarral foglalkozik s a magyar költőket Balassától Adyig egy családnak tekinti, mert ez alatt a négy évszázad alatt a világon sok minden megváltozott, csak az ember és a magyarság sorsa nem. Nem a formai elemekben keresi a magyar jelleget, hanem a költészet lelki tartalmában, úgy amint ez tanúságot tesz a magyar népi jellegről, szubjektív vallomás és objektív állásfoglalás formájában. Ezek után az egész magyar ember bemutatásáról ő is lemondva, jellemző vonásokat sorol fel, így beszámol arról, hogy a magyar úri nemzet, a magyar egyéniség jellemzően férfias, a legférfiasabb hivatásnak mindig a katonait tartotta, megveti a szentimentalizmust, szereti hazáját, nemzete sorsát pesszimiztikusan ítéli meg, a nemzeti hibák legfőbbike az egyenetlenkedés és a pártosság stb. Végül Európa szellemi áramlatainak a magyarságra gyakorolt hatásáról számol be, ami végeredményben kiesik tanulmánya programjából, mert hiszen feladatának nagy költőink jellemlátását, annak vázolását tekintette.

Ebben a kötetben, ahol minden szerzőnek módjában volt a maga eredményeit közölni, Farkas Gyulának az a hálátlan feladat jutott, hogy nagy költőink idézetein keresztül mutassa be a magyar jellemvonásokat, amelyeket ugyanannak az anyagnak művészi felhasználásával Babits már elébünk vetített, a maga egyéniségének prizmáján keresztül. Amikor az értékes ismeret közlését csak az egyéni átéltség teszi lehetővé, neki költemények tartalmát kellett ismertetnie: versek csokorba kötése inkább antológia feladata, ami inkább kronologikus sorrendben való közlést és mindenesetre több teret igényel.¹

¹ Lehet természetesen nemzet jellemzéseket arra építeni, hogy «milyennek látja magát egy nemzet öntudata», amint erre példa Eckhardt Sándor «A francia szellem» c. műve. (Bpest, 1928.) De ezek a feleletek ott vannak már előzőleg Ravasz László, Babits a Farkaséhoz hasonló célkitűzésű tanulmányaiban.

A prózáírók által megalkotott, legnépszerűbbé váló regényhős hatása is sokkal kisebb és egészen más, mint a költőknél a versé. A költő azt a lényegét, amit meglát — Ady magyar sorslátása pl. —, költemény formájában közli. Ezeket a verseket *teljesen, a maguk egészében* elolvassák, ha egyénenként különböző is a megértés és a kiváltott élmény. De annak a lehetősége sokkal inkább van meg, hogy a költeménybe foglalt tanúságtételt a maga egészében közölhetem — arra mint nyilvánvaló közkincsre hivatkozhatom, idézhetem, összejöveteleken, előadóestéken előadhatom, szóval nagymértékben hozzájárulhatok ahhoz, hogy általuk a nemzeti önismeretet ébreszszem, tisztítsam, formáljam. Emellett a regényíró alakja túlságosan komplex ahhoz, hogy ilyen hatást váltson ki. Nem is könnyű megérteni, azt a legmélyebb értelmet, amit a regényalak képvisel. Egy francia szociológus szerint a bovarizmus lényege éppen az, hogy az embernek megvan a lehetősége arra, hogy önmagába tekintve másnak tartsa magát, mint ami tényleg — amely megállapítást talán nem is felesleges akkor idézni, amikor a nemzeti önismeret problémáival foglalkozunk.

A fentebb említett tényből és abból kifolyólag, hogy a líra a legnemzetibb műfaj, továbbá, hogy ez a líra állandóan a nemzeti lét egész problematikáját magában zárja, következik egy talán figyelemreméltó lehetőség: a nevelhetőség sokkal nagyobb mértékű, mintha ennek hiányát kellett volna megállapítanunk.

A tanulmány címe egyébként tanúságtételről beszél. Mi mellett tehetnének a magyar költők tanúságot, vetjük fel a kérdést, ha tényleg a címben foglalt feladatot kellene megoldanunk. Tanúságot tennének talán amellet, hogy ez a magyar élet, amelyben éltek és amelynek minden baját, örömét ők érezték át a legfinomabb sejtelemmel és a legérzőbb lélekkel, tényleg magyar, szép, emberi értékeket megvalósító stb., stb. Vagy amellet tennének tanulságot, hogy az emberek jók, csak valami gonosz végzet tiporja őket földre, vagy hogy bűnösök, de tudják bűneiknek mentségét. Tanúságot tettek volna eszmék és eszméket megvalósítani alkalmas jellemvonások mellett. Kétféle megoldási lehetősége is volna ennek a feladatnak. Az egyik az volna: megjelennének előttünk sorban Toldy Miklós, Bánk

bán, Pató Pál, élénk állanának és közölnék velünk, hogy kik ők, kik voltak életük folyamán, amelyet a költő képzeletében éltek és mit hagynak ránk örök tanulságul — a másik megoldás pedig az volna, hogy a költők, műveik eredményeit egybevetve életük azon tanulságaival, amelyek művükben nem jutottak nyilvánvaló kifejezésre, számolnának be a magyarságba vetett hitükről, hitük ingadozásairól és annak legvégső megerősödéséről. Arról is, hogy ennek a nagy bizodalomnak mik voltak a forrásai: a magyar nyelv, a magyar nép s a magyar erények stb.

Kerecsényi Dezső «Magyar irodalom» (297—431. 1.) című tanulmánya akkor lett volna az, aminek lennie kellett volna, ha írója meggyőzőleg ki tudja fejteni a maga irodalom-szociológiai álláspontját. Hogyan hat módosítólag az irodalom a nemzeti karakterre? Hogyan hat a szépirodalom akkor, amikor annyira domináló szerepe van művészetek és más formáló tényezőkhöz viszonyítva, mint a magyar irodalomnak? Hogyan hat az az irodalom, amelyben a líra a legtökéletesebb kifejezője a nemzeti léleknek? Hogyan hat az az irodalom, amelynek oly nagy volt a történelmi szerepe, mint a magyarnak és amelynek ilyen sajátos fejlődése volt?

Másfelől az irodalom alakulásában milyen szerep jut a nemzeti karakternek? Mi a nemzeti irodalom jellemformáló ereje olyan társadalomban, amelyben az író társadalmi helyzete és presztízse olyan, mint a magyar íróé? És miért ilyen a magyar író társadalmi helyzete, milyen karakterszempontokat kifejező társadalmi struktúra következtében? Irodalom és újságírás sajátos viszonya hogyan hatott módosítólag a nemzeti karakterre?

Kerecsényi Dezső nem szűkölködik olyan nézőpontokban, amelyeknek rendszeresen alkalmazása mellett, ha nem is a fenti kérdések valamennyiére, de mégis jóval többre tudott volna választ adni, mint ebben a tanulmányában.

Elsősorban kifogásolni kell azt, hogy sok nem elég világos mondat van tanulmánya első felében. Példa: amíg «a nemzeti irodalom tiszta tudatáig eljutottunk, a fogalomalkotó tényezők folytonos szűkítését végeztük». (297. 1.) A szerző arra akart utalni, hogy egyetemes kultúra hogyan lett nemzeti kultúrává és azon belül a középkori irodalom hogyan lett nemzeti iro-

dalommá? Majd azt olvassuk, hogy megtartottuk a «fogalmi alakulása végső eredményét, a nemzeti elkülönülést. (298. 1.)

Irodalmunk a saját szellemünkre van szabva — írja. «Ha idegen elem tolakszik belé, szabadon választhatunk, hogy elfogadjuk-e vagy sem.» A tolakodót kidobjuk gondolkozás nélkül és az idegen hatásra való reakálás: nem «szabad választás,» sokkal bonyolultabb folyamat ez.

A magyar irodalom szerinte négy átalakuláson ment keresztül, s ezeket ismerteti, ebből a részből is idézünk egy pár mondatot. A reformáció «bevágta korlátlan útját a renaissance-től elszabadult emberi egyéniségnek». Más példa: «Elbocsátotta magától a tételes hit kizárólagosan és egyetemesen kötő erejét». (309. lap.) «Hogy azt az összefüggést, mely irodalom és nemzetpolitikai élet közt így fennáll, megállapítjuk, egymagában még nem elegendő, ha hozzánk hasonlóan szorongatott helyzetű kisebb népek irodalmában is megfigyelhető ez a tünet». (314. 1.) «De rögtön igen különlegessé válik, hogy meggondoljuk, hogy nálunk a szellemnek az irodalom körén belül végbe ment előrerúgtatására kisebb-nagyobb időközrel a nemzeti élet megrendülése volt az idő felelete.» Fűzzük hozzá még a következő mondatot: «Egyfelől valljuk, az ösztönösen irányító szellemére méltán büszke nemzet biztonságérzésével, hogy minden nemzetpolitikai haladásunk legigazibb előkészítője az irodalom». (315. 1.)

Nem folytatjuk. Reméljük, hogy amennyiben ennek a könyvnek második kiadása jelenik meg, ezek a mondatok más formát öltenek «nemzetpolitikai haladásunkkal» együtt.

A tanulmány további részében arra épül fel, hogy indulásainkban mindig késés volt és a múltat mindig felejtettük. A felejtő magatartást elemzi anélkül azonban, hogy meggyőzne ennek a szempontnak termékeny voltáról. Egyébként önmaga is számtalanszor ellentmond ennek a tételének s akkor érdekelne bennünket maga a felejtés is, hogyha valamiképen éreznők a magyar karakterrel, vagy a magyar sorssal való összefüggését.

Az a tétel, hogy a magyar irodalom a szolgálattelvés irodalma (326. 1.) másképen stilizálendő. Úgy, ahogy ő írja igaz, és mégsem az.

Kerecsényi az irodalom helyzetének és az irodalmi fejlődés-

nek bennünket jellemző legáltalánosabb vonásait kereste, anélkül azonban, hogy az elért eredményeket a magyar nemzeti karakterre vonatkoztatni tudná és akarná. Mi az, ami az irodalmunk helyzetét sajátosan jellemzi? Erre Kerecsényinek a válasza, hogy az irodalmat mintegy a nemzet «eszközét» állította be. Az eszközszerűség a szándékolttságot és önmaga lételvének feladását is jelenti, márpedig akkor, amikor a magyar irodalom szolgálta és szolgálja a nemzetet, mindig legbelsőbb lételvének megfelelőleg cselekszik így, ez éppen a jellemző és még azoknál is ez hat, akik azt hiszik, hogy ők azért írnak, mert magyarok, nem, azért, mert költők. Próbálja csak meg valaki, hogy költőt és író — már azt, aki tényleg méltó e névre — eszközül használjon fel olyan nemzeti értékrend szolgálatában, amely értékrendet nem szeret legmélyebb ösztöneiből táplálkozó szeretettel.

Viski Károly «A magyar jelleg a néprajz tükrében» (341—379. 1.) című tanulmányának egy nagy fogyatkozása van, az, hogy rövid. Szívesen olvastuk volna tovább. Módszertani reflexiókkal kezdi: a mindenütt jelenvaló néplélek megismerése csak megnyilvánulásain keresztül lehetséges, lehetőleg a jellemzésre alkalmas megnyilatkozások összességének segítségével. Kevesli a magyar néprajz módszeresen egybefoglalt részlet-eredményeit és egy pár mondatát idéznünk kell azért, mert kiegészíti, helyesebben megerősíti a tanulmányunk elején megkockáztatott némely állításunkat: «A mai néprajzi gondolkodás szerint... a fenti megnyilatkozásoknak... vizsgálata nem ezekért önmagukért történik. Történhetik ugyan ezekért önmagukért is, de ilyenkor a munka irányítója a nyelv, irodalom, zene, művészet, építészet, tudomány stb. érdeke ... A megismerés végső célja . . . nem a nyelv, a zene, a költészet, önmagában önmagáért, hanem a mindezeket éltető nép mint közösség s e közösséget irányító néplélek, népszellem ... mi a helye, szerepe, rendeltetése és sajátos megnyilatkozási formája a zenének vagy a mesének a magyar nép életében. Miképpen vetítődik az érzékelhetőségek világába a magyar lélek . . . miért így és nem másképpen?» (343. 1.) Ezt a pár sort figyelmébe kell ajánlanunk a kötet nem egy szerzőjének, hasznosíthatja egy esetleges új kiadás alkalmával.

Műveltség-állományunk cserélődésének, a népi közösségek

kölcsönös egymásrahatásának, a nemzetközi eszmei áramlatoknak, a magasabb társadalmi rendből, a szélesebb közösség egészébe alászálló hatásoknak, a népre telepedő idegen hatalmak és az alsóbb rétegekre ható felsőbb rendek problémáival foglalkozva áttér a magyar népi lélek vizsgálatára. Ő is megállapítja, hogy a magyar életformára végzetes csapást a német és a török mért. Idegenségükben semmi közösségük nem volt nemzeti hagyományainkkal. A 150 éves hódoltságot néprajzi szemmel nézve épúgy nem tudtuk kiheverni, mint az azt követő német szellemű és szándékú telepítések hosszú sorát.

Arra a kérdésre, hogy néprajzilag mi a magyar, részletesen csak az egyes csoportok (jász, matyó, székely stb.) külön-külön jellemzésével lehetne megfelelni, ha ezek a csoportok egymástól határozottan el volnának különítve. A továbbiakban népünknel fellelhető különböző vonásokra mutat rá. Emeljük ki: magyar népi voltunk, azaz magyarságunk tudatosságát, tehát bizonyosságát — a tudatossággal gyakran vegyülő önérzetességet, büszkeséget és zárkózottságot — a képzelet alkotta világrend szeretetét, amelynek egy törvénye van, az igazságosság stb., stb. s végül utaljunk arra a megállapítására: «Külön magyar néprajzi lélek nincs, csak a magyar lélek van s példáink csupán egyoldalú, néprajzi útmutatások feléje». (378. 1.)

Viski tanulmányával kapcsolatban felmerül az a kérdés, hogy a nép széles rétegeiben milyen módon jelentkezik az a probléma-komplexum, amit e könyv megoldani akart: mi a magyar? Él-e a népben kíváncsiság eziránt? Milyen válaszai vannak az itt felvetett különböző kérdésekre? Másnak látja-e a felsőbb rétegeket és mennyivel látja önmagát azokkal azonosnak? S milyen lelki tulajdonságokat szeret és becsül meg, mint magyar vonásokat a magyar nép? Stb., stb.

Már nem néprajzi, hanem inkább szociológiailag előkészített szociográfiai feladat volna, de természetesen elengedhetetlen bizonyos karakterológiai előképzettség is annak a kérdésnek feldolgozásához, amely azt kutatná, hogy a magyar karakter miképpen módosul ott, ahol különböző népiségű elemek élnek egymás szomszédságában vagy pedig egy ugyanazon faluban, ez a hatás hogyan mutatkozik hagyományok átvételében, szokások átalakulásában, magatartás-módosulásban stb. Hogyan

figyelhető meg ez a folyamat pl. a nem egyforma népiségű elemekből alakult házasságokban. Mellesleg megjegyezve, ugyanez a kérdés felmerül és gondos vizsgálata esetleg tanulságos eredményeket szolgáltatathat, ha a középosztály házasságain belül, esetleg kérdőíves rendszerrel vizsgáljuk azt a problémát, hogy bizonyos jellembeli alakulások milyen mértékben tulajdoníthatók a magyar és német származású népelemek egyre nagyobb mérvű összeházasodásának.

Kodály Zoltán tanulmánya («Magyarság a zenében» 379—419. 1.) már első mondataival felébreszti az érdeklődést s ez az érdeklődés a tanulmány végére lelkesedéssé és a szerző iránti bizodalmas megértéssé fejlődik. A laikus tömérdeket tanul tanulmányából és tudatossá tesz sok félig tudott dolgot és megtanít sok olyan igazságra, amelynek hiányát éreztük eddig. «Idegen zeneműben is felötlük néha egy dallamfrázis, egy ritmus, amelyben magyar nyomokat ismerünk fel.» És külön magyar zenei idioma létének bizonyítéka már az is, hogy idegenek is megtanulhatják, élhetnek vele jól, rosszul, mint egy nyelvvél.

«Zenénk mai állapotában a nemzeti sajátosságokat elsősorban az egyszólamú hagyományban kereshetjük.» «Bartalus gyűjteményében már 1883-ban megjelent egy különös dallam . . . ekkor világos lett, hogy a dallamokban a középázsiai, kínai ötfokú hangrendszer él nálunk. Átjárja a nép egész zenei gondolkodását. A fejlődés kapcsán legkevesebbet a németektől vettünk át, ami nem csoda, mert hiszen teljes ellentétben áll egymással a két nyelv ritmusa és hangsúlya s a tisztán zenei sajátosságok is ellentétesek. A német motívum majd mindig súlytalanul kezdődik, a magyar soha. A német szeret legalább kétszólamúan énekelni, a magyar soha. Idézzük tanulmányából azt a megállapítását, «az értelmiség kivetkőzött a magyar nyelvből, elidegenedett a magyar zenétől. Ha találkozik vele, idegennek érzi. El lehet hinni, hogy őszintén. Akár asszimilált, akár törzsökös, nem közvetlen folytatása a népnek, nem él benne a nép kultúrája, . . . más a lelke, nem érti a nép beszédét, zenéjét, baját, örömet». (397. 1.).

Utalva arra, hogy az ember zenei tevékenysége összefüggő rendszer, a nemzeti vonások nemcsak a zeneművekben, hanem az előadói művészetben is megtalálhatók, sőt a mozdulat minden

nemében és nem utoljára a beszéd zenei elemeiben is. Végül igen jellemző a társadalom viszonya a zenéhez. (404. 1.) A mozdat minden fajtája, kezdve a járáson, jellemző egyénre, nemzetre. A beszéd zenei oldala épolyan jellemző tulajdonsága a népnek, mint a zenéje. A nyelv is énekel épúgy, mint a zene beszél, stb., stb. Nehéz abbahagyni az idézést, mert egyik megállapítása érdekesebb, jellemzőbb, tanulságosabb a másikinál. S külön nagy érdemének kell tekinteni, hogy a társadalmi tényezők szerepét is kellőképpen meg tudja becsülni és a jellemző vonások feltárására törekedve, nemzetenvelő programot ad, kíméletlenül rávilágítva mindazokra a hibákra és fogyatkozásokra, amelyek zenei életünket jellemzik. De nem áll meg kizárólag a zene vizsgálatánál, hanem látja a zenének az egész kultúrával való összefüggését, és látja ugyanazokat a hibákat a kultúra különböző területein. «Értelmiségünk kultúrája nem a népkultúrából fejtett, szerves homogén kultúra, hanem innen-onnan összekapkodott mozaik, a magyar és idegen elemek kellő egyensúlya nélkül.» (409.1.) Tudja és hangsúllyal emeli ki, hogy «mélygyökerű művészet csak akkor keletkezik, ha milliók éreznek és gondolkodnak egyformán ... a magára hagyott művész olyan, mint a vezér sereg nélkül, vagy a pap hívek nélkül. Legjava erejét nem fejtheti ki».

S lehetetlen hallgatással mellőzni a következő mondatokat: «A nyugati nagy nemzetek fia csak él, mert azáltal már eléggé angol vagy francia, él és ír. Nálunk az értelmiség szülöttjének valósággal ki kell harcolni a magyarságot a maga számára. Ami körülveszi, mind idegen. . . . egyáltalában mindenfajta magyar művész csak úgy tud dolgozni, ha megfogta az eljövendő magyar kultúra víziójának varázsa . . . közszellem kell, mely óhajtja, szomjúhozza azt a kultúrát, intézmények, amelyek érlelik, ápolják». (415. 1.) Kodály tanulmánya egymagában értékessé tenné az egész kötetet.

Gerevich Tibor «A magyar művészet szelleme» (419—489.1.) című tanulmánya hatalmas tiltakozás az ellen a szemléleti mód ellen, amely a külföldi kapcsolatok feltárását tartva legfőbb feladatának, nem tudja meglátni a magyar művészi lélek alakító erejét. Fontosnak tartja Gerevich is a külföldi kapcsolatok tisztázását, «mert az idegen hatások meg nem értéséből idehaza és

a külföldön egyaránt sok téves következtetést vonnak le». (421. 1.) A magyar művészet sem zárkózott el idegen áramlatok elől, a korszerű eszméket azonban mindenkor saját képére formálta. «Az új áramlatok magyar földön saját medret ástak maguknak, folyásuk és hullámverésük a magyar talaj geológiai alkatát követte, felületük a mi egünket tükrözte. A nemzetközi látás nem csökkentette művészetünk nemzeti jellegét, annak európai színvonalát emelte, lehetőségeit tágította, erejét fel-fokozta.» (422. 1.)

Kiemeljük azokat a megállapításait, amelyek egyfelől a külföldi hatás lényegére vonatkoznak, másfelől pedig a magyar karaktervonásokat mutatják fel, úgy ahogy azok művészetünkben jelentkeznek.

«Külföldi hatások és áramlatok, idegen elemek vizsgálatánál és azok megítélésében nem annyira az átvétel nyers ténye, mint inkább átalakulása a fontos, az az értéktöbblet, amit az átvevő nemzeti művészet sajátos szelleme hozzá ad.» (430. 1.)

«A látási formák tisztasága és zártsága, a tömör, egyszerű előadás, a tartalmi kifejezés érthetősége, a magyar művészi akaratnak kezdettől fogva a némettől eltérő, sőt azzal ellentétes vonása.» (440. 1.)

A korábbi századokból átöröklött alapvonások nem változtak máig. Egyszerű és tiszta látás, a formai tömörség, a statikai biztonság jellemzi Izsót és Fadruszt éppen úgy, mint Madarászt vagy Székelyt. — A józan, magyar látás a természettől elvonatkoztatott formáktól ma épúgy idegenkedik, mint művészete múltjában.» (456. 1.)

A magyar népművészet igénytelenebb termékeiben ugyanaz a művészi lélek nyilatkozik meg. «A magyar általában nem retorikai természet, csak időnkint azzá rontják. Inkább szó-fukar, keveset beszél, de világosan, egyenesen és értelmesen, ami művészetének is alapvető tulajdonsága. Nem is fellengzős, nem ájultan szentimentális — pátosza nem a kongó vagy csengő-bongó szavak akusztikája, hanem az erő sugárzása és a cicomázatlan igazság megvallása.» (471. 1.)

Történeti emlékeink vizsgálatából megállapítja, hogy hamis a magyar ízlésnek olyan beállítása, mintha azt a pompaszereget, a csillogó fényűzés jellemezné. Ellenkező a helyzet nemcsak

a művészet, hanem az egész magyar életforma tekintetében. Ez a megállapítás keleti származásunkból folyó hamis következtetés. Kelet és a pompa azonban nem azonos fogalmak. A finn-ugor és a turáni népek nem tűnnek ki pompaszeretettel. A pazarló díszítés inkább a távolabb Délkelet sajátja.

Kiemeli művészetünknek azt az előző vonásokkal logikusan összefüggő tulajdonságát, hogy idegenkedik a torzítástól. A nemes formákat kedveli és egyik legfőbb jellemvonása a mértéktartás. (473. 1.) Ideálképzésében nem tér el a valóságtól. Sem a fájdalom, sem az öröm kifejezését nem túlozza. «A magyar művészet típusalakjainak átlagos lelkiállapota a derült nyugalom.» (478. 1.) «Ha néhány szóba akarnók sűríteni a magyar művészet lényegét: azt a magyar szellemi alkatnak megfelelő nyugodt és tiszta szemléletben állapíthatjuk meg.» (488. 1.)

Csak néhány szemelvényt adtunk Gerevichnek ebből a pompás tanulmányából, amelyben akkor, amikor törhetetlen hittel tesz bizonyosságot a magyar művészet eredetisége és eredetiségében értékessége mellett és ezt a bizonyágtételét a szakudós gondos adatszolgáltatásával is megerősíti, ugyanakkor a hitvitázók hevével küzd a hitrombolók ellen, akik belülről vagy kívülről akarják a nemzeti géniuszt az oltárról leszorítani. Egyes megállapításait a céhbeli művészettörténészek vita tárgyává tehetik. Mindaz azonban nem változtat azon a tényen, hogy Gerevich Tibor ebben a tanulmányában a kultúrszociológiai szempontú idegenhatásvizsgálatnak, bár intuíción alapuló, de elsőrendű mesterének bizonyult, amit pedig mint magyar jellemvonást a magyar művészet alkotásain felmutatott, a magyar karakter tényleges vonásainak ismerjük és nem lehetünk elég hálásak a szerzőnek, hogy ezeket a másutt felismert vonásokat a kultúrának egy olyan területén is felmutatta, ahol a nem szakember ezeket, ha meg is érzi, ha jelenlétüket örömmel, a tetszésben megnyilvánuló lényegtalálkozással fel is ismeri, de semmiesetre sem tudja benyomásait olyan biztonnággal szavakba önteni, mint ő. Kétségtelen, hogy mindenki, aki a jövőben a magyar nemzeti karakterről írni fog, nem nélkülözheti azokat a meggyőző megállapításokat, amelyeket ez a tanulmány tartalmaz.

Szekfű Gyula «A magyar jellem történetünkben» (489-

556. 1.) című tanulmányát szintén módszertani elveinek tisztázásával kezdi. Elismeri, hogy van népi jelleg. Ezt a népi jelleget a természet és történet változtatja. Nem lehet egy olyan östípust megszerkeszteni, amelyekből levezethetők az illető nép jellemvonásai, történeti magatartása. A nép, mint embercsoport hosszabb ideig tartó benyomás alatt felvesz bizonyos tulajdonságokat, amelyek még akkor sem tűnnek el nyom nélkül, amidőn az életviszonyok megváltoznak. Így a magyarság nomád lovas életében szerzett tulajdonságai a történelem folyamán előtűnnek és cselekvésének rugói között máig számbavehetők. (490—492. 1.)

«Örök változhatatlan alapjelleg hiánya és a természeti és kulturális hatások mint igazi jellegképzők: mindez kizárja azt, hogy a népi jelleget elméletileg, filozófiai, morális, metafizikai alapon vagy akár a társadalomtudomány és lélektan eszközeivel közelítsük meg.» Szóval azzal a történeti módszerrel dolgozik, amelyik a társadalomtudomány, államtan stb. eredményeit nem méltatja figyelemre, azokat «tudja» — a mondatban foglalt ellenkezőjét is époly joggal lehet állítani.

Szekfü számára, mint történetíró számára «csak a tényleg lefolyt dolgok jönnek tekintetbe» s ezért a magyar népi jelleget mint történeti képződményt időrendileg elrendezett vizsgálattal igyekszik felismerni. Tudatában van annak is, hogy a nemzettestbe benyomuló idegen tömegek megzavarják az eredeti tulajdonságok érvényesülését. Elismeri a társadalmi és politikai változások hatáslehetőségét.

Hóman Bálintnak a honfoglaló magyarokról kidolgozott jellemrajzát, alapvonásaivá egyszerűsítve, megállapítja mint alapvető magyar jellemvonásokat, hogy a magyarok szabadságszeretők, vitézek és körmönfont politizálóok. — Az ősmagyarok szabadságszeretete más tartalommal bír, mint amit mi értünk alatta. «A belső önrendelkezésben kell megtalálnunk a bölcs Leótól meglátott szabadságszeretet értelmét.» A magyarok eurázsiai nomád szabadságszeretete megkívánta a nép egyéniségének önállóságát, azt, hogy ősi szokásai és szabályai szerint élhessen, nem pedig körébe helyezett idegen hivatalnokok vagy katonaság nyomására. (496. 1.) — A lovasnomád állami szervezet katonai szervezet volt egyben, amelyen belül mindenki-

nek egyformán vitéznek kellett lennie, ez a vitézség volt az élet egyetlen lehetséges tartalma olyan időben, amidőn már németeknél, olaszoknál megkezdődött a foglalkozási ágak széjjelválása. — A politizálás szintén ősi jellemvonás. A lovasnomád uralkodó elhatározásait megbeszélte a nép véneivel, vezetőivel. Kétségtelen, hogy népünk kezdettől fogva maga intézte dolgait, s a rendi országgyűlések kifejlődésétől mindenkor elnyomatásnak érezte és harcolt ellene, ha politikai véleményét meg nem kérdezve «parancsuralomnak» kellett engedelmessé válnia. Politikai dolgainak megbeszélésére, épúgy, mint az angolok, a korai középkortól tanácskozó és elhatározó szerveket fejlesztett ki magának.

A kereszténység felvételével a trónöröklési rend módosulása, hadrendszerünk megváltozása következik be, de a vitézség helyébe nem lép gyávaság¹ és a politizálás tovább él a rendi testületekben. A szabadságszeretetet Szent István földhöz köti, megszervezve a magyar államot. A magyar szabadságszeretet ettől kezdve az állam függetlenségét védi. S azután századok váltják egymást, a román és gótikus szellemiség űzi a maga politikai és vallási divatjait, de ezek nem kezdik ki a magyar nemzet történelemalkotó erőit. Változást a humanizmus és renaissance hoz, amely elszakítja az állam transcendens kapcsolatait.

Mindezideig a vezető osztály nagy többségében magyar volt, született magyarok, régi családok tagjai. Gyakran kerülnek fel szegény kisnemes családok tagjai, Mátyás idejében jobbágy ivadékok is. Történelmünk első századaiban urak és parasztok ugyanazt a népi nyelvet beszélik. A XV. századig az uralkodó osztálynak megvan a szellemi egysége a nemzet egész tömegével. A társadalomban nincsenek mereven elkülönített osztályok. A jobbágy nincs kizárva a nemzeti műveltségéből, s a jobbágyosztályba süllyedt parasztság ősi, nemes emberiségét és önérzetét még nem veszítette el.

A végzet az 1514. évi jobbágy törvényekben teljesebben, be,

¹ A «kialakult» nemzeti karakter voltaképpen azt jelenti, hogy a közösség minden tagjának azonos viselkedésére számíthatok bizonyos helyzetekben. Nem kétséges, hogy a «vitézség» ezek között a magyar nemzeti karakter vonások között van, az első helyen.

bár még a XVI. századra nézve feltehetjük, hogy az úri politika az egész nemzet számára érhető formában zajlott le. De már Werbőczy után felelőssége a parasztnak nincs és nemesség és jobbágyság között nem fejlődik polgári osztály, amelybe a nemzeti jellemvonások az új idők szükségleteinek megfelelően új formákat találhattak volna. Mohács után a politika a nagybirtokosok egyházi és világi főurak dolga lett. A vezető főurakból hiányzik a hagyományos politikai bölcsesség. Bár még ebben a korszakban is bizonyára élt a szabadságérzet és bátorság, csak a harmadik nemzeti erény, a politikai belátás hiányzik.

Majd három nemzedék három nagy magyarját mutatja be: Fráter Györgyöt, Báthory Istvánt és Bocskay Istvánt. (520—530. 1.) Ez a három politikus talán machiavellistának volna nevezhető, de nem voltak tökéletes tanítványok. Hiányzott belőlük az ember és az emberiség megvetése. És bár politikai eszközeiket a célszerűség által vezetettve választják meg, ezt a szabadságot saját személyükre nem viszik át. Ország, föld és nemzet szabadságának lebírhatalan vágya mindegyiknél vallásos színezetet nyer Tárgyilagosságuk..... a lovasnomádot dicsérik. Mit kell tennünk, hogy a támadást elutasítsuk és esetleg hasznunkra fordítsuk, erre az elemi kérdésre válaszol a magyar politika, mely nem gyűlöl és szeret, hanem szemlél és saját érdekeivel összevet. Az érzelmi attitűd e hiánya miatt sokszor vádolták álnoksággal és megbízhatatlansággal, rendesen azok, akik olyan politikát szeretnek űzni, amelyet valóban ajánlatos érzelmekkel kifesteni, anélkül nyilvánosan hazug». (530. 1.)

A 200 esztendő török uralom tovább mélyíti az úr és jobbágyság közötti szakadékot és a vezetőréteg egységét is megbontja. A XVII. század közepe táján jelentkeznek a kétségek, az ön jellemet illetőleg. Mennyire lehet a némethez vagy a törökhöz csatlakozni az ország érdekében, erre nézve lehetetlen volt a nemzeti gondolat egységét megteremteni. A régi szellem hanyatlásával együtt jár a régi jellem megromlása is. Zrínyi még tisztán látja a nemzeti vétkesség friss voltát. Eszterházy és Nádasdy tudják, hogy a magyar jellem kettőssége a 200 esztendő nemzeti nyomorúság következményei. «Először jel-

lemük alakította történetünket és utóbb történetünk jellemünket.» (539. 1.)

A XVIII. században az egész politikai nemzet elzárkózik annak tudomásulvétele elől, hogy a független magyar hatóságok rendelkezéseinek tartalmát a bécsi hatóságok parancsolják meg. A közjog illúziókba burkolózik. Ugyanilyen illúzió volt az is, hogy a király alkotmányosan uralkodik, csak a tanácsosai rosszak. «Az illúzió rendkívül veszedelmes volt a jellemre és a nemzet jövőjére egyaránt: a szabadságszeretetet elaltatta, a politikai érzéket és a védekező ösztönt meggyöngítette.» (541. 1.) — Az ország nyugati részein az ősi szabadságszeretet meggyengült, miután úgy látták, hogy a nemzeti függetlenség érvényesítése reménytelen. A labancgondolkodás illúziókba menekült, mert nem volt ereje a valóság megváltoztatására, s illúziókba menekültek a kurucok is, a számukra keserű valóság elől «optimista, önmagát túlbecsülő, az ellenfélt lenéző és kigúnyoló, ködös, jövőváró reménységeibe». (542. 1.)

A szegény nép a szociális nyomás súlya alatt mind többet veszít ősi jellemvonásaiból. Az már csak legfeljebb virtuálisan élhetett benne. Mégis hű őrzője maradt a nyelvnek, a népművészetnek, lélekben magyarabb volt a vezető osztályoknál, de nemzet- és államfenntartó képességei aludtak. (546. 1.)

A magyar jellem a középkor politikai válságain keresztül is megtartotta alapvető tulajdonságait, de a török hódítás az ország ketté és három részre szakadása, az államiság meggyöngülése, a külföldre helyezett kormányzat következtében a nemzeti jellem egyes vonásai harmóniából zavarba oldódtak és az erényekből nemzeti vétkek lettek.

A nemzeti hibákat nemzetneveléssel akarták a mi pedagógusaink, a költők és írók kiküszöbölni. Bessenyei Györgytől valamennyien foglalkoznak ezzel a kérdéssel. Széchenyi elkészíti a nemzeti bűnöknek mai napig legteljesebb diagnózisát, ő a gyógyulás eszközeit is számbaveszi, amelyek között első helyet foglal el, hogy újra vissza kell adni a magyar parasztságnak történeti szerepét. Még Széchenyi nemzedéke, a reformnemzedék minden tagja régi történeti családokból származott. Ez volt az utolsó hamisítatlan vezetőcsoport, amely az ország sorsát hatalommal tudta irányítani. (551. 1.)

A jelenhez érünk lassan, a kiegyezés után minden bajt rózsaszínűnek, minden előnyt feketének lát a politikai bölcsességében mindinkább visszafejlődő politikai vezető osztály, ősi magyar realizmussal hatalmas országot alkothatott volna, ahelyett közjogi küzdelmekbe pazarolta el nemzeti erejét. A jobbágyfelszabadítás kihúzza a birtokos nemesség alól a földet. A hivatalba tóduló nemességnek a nemzeti kultúrával való kapcsolatai meglazulnak, a gazdasági élet pozícióit, de még a szellemi élet vezetőhelyeit is átengedi a zsidóságnak. A jobbágy-ság nem válhatott a nemzeti közösség teljes értékű tagjává azonnal, mert felszabadítása nem jelentett egyben szociális nagykorúsítást is. A nemesség, amely állami feladatait ellátni nem tudja, magát nem onnan egészíti ki, hanem soraiba beveszi az ittmaradt német és cseh hivatalnokokat és azok leszármazottait. A nemzetiségek a magyarosítási szellem uralma alatt elborítják a magyar földet akkor, olyan időben, amikor az elgyengült és beteg középosztály nem képes ezeknek az idegen tömegeknek a múlthoz kapcsolódó gyökereit átvágni.

Szekfű Gyula tanulmánya sok értékes adatot és szempontot tartalmaz a nemzeti karakter megismerése szempontjából. Az ő megállapításaiból önként adódik az a norma, amelynek felmutatása ennek a kötetnek egyik talán leglényegesebb célja volt. Felismerve azt, hogy a magyar jellem alapvonásai szabadságszeretet, vitézség és politikai bölcsesség, vagy más szóval államalkotó erő, vonjátok le ebből a tényből azt a következtetést: legyetek szabadságszeretők, legyetek vitézek és törekedjetez arra, hogy államalkotó erőtök az idő követelményeihez alkalmazottan épen és egészségesen funkcionáljon.

Mit szeret alapján a magyar ember, amikor a szabadságot szereti? Azt, hogy maga formálhatja a saját életét, maga alkotja meg közösségi értékeinek hierarchiáját, maga határozza meg, hogy ki barátja és ki ellensége és maga erejéből igyekszik megvédeni értékeinek rendjét és azt a közösséget, amelyben ezek az értékek élnek. Hite van abban, hogy ez a formáló akarat, amely lelkében él, erős és értékes, alkalmas arra, hogy országot, irodalmat, művészetet, nyelvet alkosson a maga használatára.

Tovább menve: fel lehet vetni tehát azt a kérdést, hogy

mit is szeret a magyar ember? Szereti a szabadságot, a vitézséget, a függetlenséget, az önállóságot és mindazokat a karaktervonásokat, amelyek ezekkel a tulajdonságokkal összefüggnek. Mit vet meg a magyar ember? A szolgálalkúséget, a gyávaságot, az eszközzé alacsonyodást, a gyengeséget, az alattomoságot, a hazugságot stb. Mit gyűlöl a magyar ember: nem tulajdonságokat, nem elvont fogalmakat, hanem azokat, akik az ő általa szeretett értékek megsemmisítésére törnek, mint ellenség. Egyáltalán: egyik formája, éspedig eléggé ki nem használt formája volna a nemzeti karakter jellemzésének egy ilyen vizsgálat, amelyik a felvetett három kérdésre keresne választ, ügyelve arra, hogy a válaszadásnál tekintettel legyen külön, az egyes társadalmi rétegek által adott feleletekre is.

Egyébként itt érezzük, az utolsó tanulmány olvasása alkalmával annak hiányát, amit Ravasz László tanulmányával kapcsolatban említettünk. Szabadságszeretet, vitézség, politikai realizmus, mindez miért? Csak azért, hogy nemzet és állam, szabad nemzet és független állam lehessünk? Ez magától értendőnek tűnt fel a legutóbbi időkig. De ma már ez is problematikus. Problematikus voltát jelzi az előbb említett érzelmi zűrzavar is, amelynek legvégső okát a nemzeti idealizmuson felnőtt nemzedék és a «politikai realizmus» szemlélete által megbűvölt új nemzedék összeütközése határozza meg.

A szabadságszeretnek t. i. csak akkor van értelme, ha ahhoz a meggyőződéshez kapcsolódik, hogy a nemzet és a nemzetben belül az egyén szabadsága az első sorban áll az értékek rendjében. Így tehát kapcsolódva tanulmányunk elején mondtakhoz, a nemzeti idealizmus alapérzelme a szabadságszeretet. — Viszont az okos, hidegen mérlegelő államot formáló erő s az uralom szeretete a politikai realizmusnak képezi alapját. — A vitézség viszont az eszközök összessége, amely lehetővé teszi a nemzeti idealizmus vagy a politikai realizmus érvényre jutását. Gyűjtő megjelölése azoknak a testi és lelki tulajdonságoknak, amelyek a közösség nagy tömegében, nem a kiszámú vezetőknél tehát, élnek. Jellemző lesz valamely nemzet karakterére viszont az is, hogy nemzeti idealizmus és politikai realizmus milyen viszonyban van, milyen sajátos arányban él a vezetőréteg lelkében; jellemző lesz továbbá az

is, hogy a közösség azoknál a tagjainál, akik mintegy az anyagot szolgáltatják vérükkel és szellemükkel a nemzeti szellem és az állami test felépítéséhez, milyen mértékben él az eszményi célok ismerete és az a belátás, amely képessé teszi őket arra, hogy a józan és reális politika érvényesülését a maguk magatartásával ne gátolják és ne akadályozzák. Az a vitézség, amelyik a nomád lovas törzsnél a legkiválóbb lelki szerszám, módosul szükségképpen a történelmi fejlődés folyamán, és ma nyilvánvaló, hogy a vitézségen kívül egyéb tulajdonságok is szükségesek ahhoz, hogy nemzet és állam fennmaradjon és fejlődhessenek.

Szekfü Gyula ebben a tanulmányában a magyar nemzeti karakter egyik legdöntőbb jelentőségű vonásának mesteri feltárásával hozzásegített annak felismeréséhez, hogy a magyar politikai cselekvés tragikus emberi végzetnek tekintette mindig azt, hogy kénytelen a maga igazát, élethez való jogát nem kizárólag nyílt cselekvéssel, vitézséggel, igazságosság és méltányosság érvényrejuttatásával, hanem okos alkalmazkodással, időnkint megalkuvással, ha kell, erőszak alkalmazásával megvalósítani. Vállalnunk kell, mert emberek vagyunk, az emberi sorshelyzetet, hogy politikát nem lehet kizárólag eszményi úton, ideális eszközökkel művelni, hanem alkalmazkodni kell ahhoz 'a lebirhatatlan valósághoz, hogy test és lélek természet és erkölcs, szintézise vagyunk és az erkölcsi, az igaz, a szép külső keretének megteremtése közben az anyagi világgal, a természettel kerülünk kapcsolatba és az anyag természete megszabja szükségképpen cselekvésünk módjait. A mondottakat abban foglalhatnák össze, hogy a magyar ember, ha úgy tetszik, a magyar nemzeti karakter determináló alapvonása a nemzeti idealizmus. Ez azonban mint eszmekör nehezen képzelhető el anélkül, hogy valamilyen módon, ha teljesen ösztönösen is, ne nyugodjék valamilyen természetű vallásos meggyőződésen. Ezért van, hogy mindig újra és újra megkíséreltetik a nemzeti érzésnek vallásos elemekkel való kapcsolása. Sajátos azonban az, hogy ebben az egybeolvadásban a nemzeti idealizmus a formáló erő és a vallásos élmény szinte csak az anyagot, az érzés nagyobb erejét szolgálja. A vallásos élményt a nemzeti élmény primátusa túlharsogja. Példával illusztráljuk, amit mondani akarunk: ha

aki hallott gyülekezetet, amikor Gusztáv Adolf énekét éneke-
 keli — El ne csüggedj kicsiny sereg — ez a megnyilatkozás
 sokkal inkább nemzeti élményt fejez ki, mint egy üldözött gyü-
 lekezet hitét a vallás megváltó erejében. Itt tűnnek elő a magyar
 politikai romantika lelki gyökerei, a fentemlített tényben lelik
 a maguk magyarázatát, természetesen hozzájárulnak más ka-
 raktervonások is, mint amilyen a hiszékenység, az irrealizmus,
 a másoktól való segítséget várás stb., amely tulajdonságok
 voltaképpen egyazon magatartásnak más-más színben való,
 különböző helyzetek által kiváltott megjelenési formái.

Örülnünk kell, hogy a nemzeti közösség a nemzeti idealiz-
 mus eszmekörével van átítatva, mert úgy a nemzeti értékrend,
 mint a nemzeti közösséget óvó állami rend, akkor munkálható
 legeredményesebben, ha éppen ez az érzelmileg igenelt nemzet-
 hez tartozás és államhoz való hűség él a nemzet tagjaiban. A két
 magyar politikus típus is ilyen módon különböztethető meg:
 az érzelmi politikus, a nemzeti idealizmus eszmekincsével él és
 ezért van mindig nagyobb hatása a tömegek előtt: a szívhez
 szól, egy húron pendülnek. A reális politika a felelősség teljes
 súlyával a vállán, legfeljebb egy szűk politikai vezetőrétegre
 támaszkodhatik s le kell mondania arról, hogy gesztiójában a
 tömegek helyeslő és ünneplő érzelmi megnyilvánulásai kísérik,
 — legfeljebb a nemzeti önfegyelem segítségére számíthat, de érté-
 kes képviselőinek lelke mélyén is a nemzeti idealizmus él s a nem-
 zeti realizmus képviselői legnagyobbbrészt az ő soraikból kerül-
 nek ki.

Székfű rámutat a labanc-kuruc lelkeség történelmi gyöke-
 reire. Időtlenül való megfogalmazásban: labanc az, aki elvesz-
 tette hitét a nemzeti erőben, a nemzeti eszmények ható erejé-
 ben és külső formák védelme alatt reméli átvészelné azt az
 időt, ami alatt nézete szerint a nemzeti erő megnyilvánulásai-
 nak akarása is veszélyes, kockázatos és kárhozatos. A labanc
 a lelkét kínálja elsősorban és ebben is «realista», mert az a leg-
 értéktelenebb az egész emberben. A testét félti, azt óvja, abban
 bízva, hogy majd visszahízik bele a lélek.

Kuruc viszont az, aki nem képes megtagadni eszményeit,
 még hallgatással sem. Az újra és újra megújuló nemzeti erőt
 látja csak. A lelkét nem adja, nem is adhatja, mert sokszor

egybe sincsen. A kuruc a valóság, a lehető iránt, politikai realitás tényezőinek ereje iránt vesztette el érzékét s fáklyás menettel akarja megállítani az árvizet, megfélemlítve arról, hogy a fáklya világító fénye arra kell, hogy világítson az éjszakában, amikor a gátszakadás szörnyű veszedelmét elhárítani hivatott elszántság és akarat végzi a maga munkáját.

Amikor Szekfü Gyula megállapítja, hogy egyfelől a nemzet egységének megteremtése, másfelől, ami az előbbinek szükségképpen folyománya, a vezetőrétegnek a nép értékes fiaival való fel-frissítése elengedhetetlen feltétele a nemzeti karakter megnevesítésének és megizmosodásának,¹ Széchenyi nyomdokait követi s egyben újra kiáll a szociális idealizmus hitvallói közé, mint már annyiszor megtette s mondanunk sem kell, hogy ma már sokkal kevésbé van egyedül, mint valamikor volt. Benne a nemzeti idealizmusnak, a politikai realizmusnak és a szociális idealizmusnak sajátos szintézise él, keresztény humanizmusra épülve és mert a politikai realizmus hiányát találta, mint történetíró legnagyobb nemzeti veszedelmünknek akkor, amikor tudós egyénisége kialakulóban volt, nem lehet csodálni, hogy vihart aratott egy-egy nemszerencsés megnyilatkozásával. Ma ezen a fejlődési fokon régen túl van. Örökös az aggodalma ma is az illúziókkal szemben, amelyek szüntelenül foglalkoztatják, s nem szűnő a harca a szervilizmus és a lélekben idegenné válás jelenségei ellen, de ma már a maga kiforrottságában a magyar nemzeti realizmus egyik legkiválóbb képviselőjének tekinthető.

Tanulmányát azzal a mondattal fejezi be, hogy a szellem legelső kötelessége az önismeret. Ehhez azt a megjegyzést kívánjuk fűzni, hogy mindennek előfeltétele azonban a szellem önérvényesítése. S mert amint több ízben utaltunk rá, a magyar nemzeti szellem önmagának érvényesítése elég bajt és gondot okoz, a kutatás elsőrendű feladatának azt tartjuk: milyen módon biztosítható a nemzeti szellem önérvényesítése a nemzeti közösségen belül. Erre a válasz az lehetne, hogy ahhoz, hogy a szellem önmagát érvényesítse, az szükséges, hogy ön-

¹ Mc Dougall szerint a nemzeti élet három leglényegesebb előfeltétele a homegeneitás, az egyes rétegek közötti szabad közlekedés és végül a vezető réteg kialakulása. Mc Dougall: *The group mind*. Cambridge (University Press). 1939. 304 l.

magával tisztában legyen, önmagát ismerje, amire pedig az a válaszuk, hogy nem tudjuk magunkévá tenni ezt a túlzóan intellektuális álláspontot: a nemzeti szellem a nemzeti közösség vitális népi, a vitálishoz kapcsolódó nemzeti lélekbeli és az államot formáló ösztönös és reflektált lelki erőkből, mindebből együtt, ered és származik.

V.

Végighaladva a művön, első megállapításunk összegezés-képen az, hogy a mű tanulságainak, eredményeinek, egybefoglalása, még annak is feladatot jelent, aki egyébként ebben a gondolatkörben otthon van. Mit csináljon az átlagolvasó, aki-ben benne él az egyszerűsítés örök emberi vágya? Bizonyára hiányát érzi egy olyan összefoglaló fejezetnek, amelyik az egyes tanulmányok eredményeit mégegyszer pár sorban összefoglalva emlékezetébe idézi, felhívja figyelmét azokra az egyezésekre, amelyek, mint eredmény jelentkeztek a kultúra különböző területén végzett vizsgálódások eredményeképp s megmagyarázza az elkerülhetetlen ellentmondásokat is. Mik azok az eszmék, alapelvek, amelyek a magyar embert irányítják s kell, hogy irányítsák cselekvésében? De még tárgymutató sem készült ehhez a vaskos kötethez, hogy legalább ez könnyítene meg valamiképpen a tájékozódást. Kifogásolnunk kell azt is, hogy az egyes tanulmányok végén közölt bibliográfiák nem azzal a gondossággal készültek, amit egy olyan műtől el lehetne várni, amelyik nemcsak ismeretet akar közvetíteni, hanem nemzetpedagógiai feladatot is vállalt, legalább is a szerkesztő intenciójában, ennek pedig egyik eszköze éppen az lett volna, hogy könyvészeti adatok vezessék tovább azokat, akik ismereteiket valamilyen részterületen bővíteni akarják. Még azt is meg kell jegyeznünk ezzel kapcsolatban, hogy nem engedhető meg az idézésnek az a módja, hogy hivatkozunk egy «ifjú tudósra», elért eredményeire, anélkül, hogy nevét megneveznők.

Ezek azonban kisebb fogyatkozások. Sokkal nagyobb hibának érezzük, hogy ebből a műből sok olyan probléma tárgyalása kimaradt, ami nélkül a magyar önismeret eredményesnek nem tekinthető. Röviden felsorolva: feltétlen szükséges annak vizs-

gálata, hogy mi jellemzi a magyart, mint nemzetet. — Mi a magyar államalkotásban, a magyar állami szervezetben jelentkező sajátos magyar vonás, mint a magyar lélek, a magyar jellem kifejezője s miképen formálta ez az állami szerkezet, a magyar alkotmány a magyar jellemet; — a magyar jogrendszer, a magyar közigazgatás hasonló szempontú feldolgozást kíván; — milyen a magyar gazdasági szellem, milyenek a magyar gazdálkodás formái, milyen lelki jellembeli vonásoknak megfelelői azok és hogy hatnak vissza a magyar jellemre; — milyen a magyar család, milyen jellemző vonásai vannak ennek a nemzeten belül legfontosabb természetes közösségnek; — milyen a magyar társadalom struktúrája egyáltalában, milyen jellemvonások gyakoroltak befolyást a történeti fejlődéssel egybefonódva annak kialakítására, s végül milyen az a külső helyzet, amelyben a magyar nemzet, a magyar ember él? A legutolsó kérdés tűnik fel legfeleslegesebbnek. Széchenyi István «önismeret» című könyvére utalok. Gondosan feljegyzí önmagáról írván, hogy milyen magas, mennyi a testsúlya, stb. A magyar nemzeti önismeret nem teljes, ha nem szentelek egy fejezetet annak, hogy milyen a számaránya a környező nemzetekhez» területe, gazdagsága a körülvevő államokhoz viszonyítva, ez a számarány hogy változott a történelem folyamán, ennek a változásnak a tényeivel számolt-e a magyar önismeret. Számos tévedésünknek nem éppen az-e a forrása, hogy nemzeti és államerőnknek nem áll rendelkezésére megfelelő mennyiségű népi erő? Itt ismét a könyörtelen végzet, a természeti tényező kíméletlenségének nyomát érezzük. A nemzeti és államformáló erő, amely «kisebbségekben» él, hagyományoztatik akkor is, ha a vitális erők nem fejlődnek abban a mértékben, mint az előbb említettek. Ha a szerkesztés szempontjait akarjuk ezeknek a fogatkozásoknak figyelembevételével felkutatni, úgy azt kell megállapítanunk, hogy e mű egyoldalúan a nemzeti idealizmus alapján állva, a nemzeti kultúrának, irodalomnak, nyelvnek, művészetnek tényeire irányította elsősorban a figyelmét, ezekben a megnyilvánulásokban vélte azokat az objektív jegyeket felfedezhetni, amelyek révén a magyarság általánosan jellemző vonásainak felismeréséhez legmegbízhatóbban lehet eljutni. A nemzeti idealizmus régi híveinek is tudomást kell azonban

vennie a nemzeti eszme gazdagodásáról. Itt előtérben a kulturális nemzet van, a műveltség, — ezenkívül van küzdő nemzet is, ez jelentkeztett részben Szekfűnél —, csak a dolgozó nemzet, a nemzet, mint munkaközösség hanyagoltatott el teljes mértékben.

Ha össze kellene foglalnunk a magyar önismeret ismertett eredményeit kiegészítve azzal, amit a jövő programjának tekinthetünk, egyfelől az önismeret további művelése és a nemzeti karakter nevelése terén, úgy nyugodt lélekkel megállapíthatjuk, hogy kétségbeesésre okunk nincsen. Nem kétséges: van magyar nemzeti karakter és ez a nemzeti karakter, amely meg van úgy a vezető rétegekben, ha nem is a maga teljes életterében, s megvan a népben, ha nem is teljesen kialakultan — értékes vonásokkal gazdag. Ezek az értékes vonások megmaradtak történetünk nehéz századain keresztül, fejlődtek, módosultak, gazdagodtak, s ma is alkalmassá teszik ezt a közösséget arra, hogy független államban, szabad nemzetként élje életét. A nép jellemvonásai értékes nemzeti karakter vonásokká fejlődhetnek, amennyiben ennek a fejlődésnek társadalmi előfeltételeit megteremtik. Ez pedig elsősorban mégis csak tőlünk függ, módunk van rá és az idő, amelyben élünk, nemcsak alkalmat ad erre, hanem azt mondhatnánk, hogy egyenesen rá is kényszerít. Nehézséget okoz feltétlenül az, hogy az asszimiláció hullámai csak a múlt évtizedekben simultak el. De itt is megnyugtatólag hat az a körülmény, hogy a hozzánk hasonultak és a törzsökösnek nevezhető magyarság között nincsen nagy fajbeli távolság. Semmi okunk nincs tehát arra, hogy attól féljünk, ezek az idegen faji emlékekkel rendelkezők úgy változtatják meg észrevétlenül nemzeti jellegünket, hogy az annak meghamisítását is jelentené egyben. Segítségünkre áll az a nemzeti értékrend, amely életünket szabályozza egyfelől, mint hagyomány, mint olyan értékes hagyomány, amelynek életet formáló hatása ma is kívánatos, annak minősíthető a leglelkismeretesebb vizsgálat után is, és az az új értékrend, az új szellem, amely a jelen problémái által serkentve tűzi ki a közösség számára a szebb és jobb jövő felé vezető utak irányelveit.

S végül azonkívül, hogy iránytmutató magyar magatartás kifejtheti a maga hatását, hogy eszméket hirdethetünk, ami

egyfelől a hagyományok újra és újra felidézése, másfelől a jövő programja, módunkban van olyan intézmények megalkotása is, amelyek olyan irányba fejleszthetik a nemzeti karaktert, amelyet mi a nemzeti öncélúság és a nemzeti életen belül személységgé gazdagodó egyén szempontjából kívánatosnak tartunk.

Akkor, amikor a háború után a nemzeti újjáébredés a maga programját kitűzte, sokáig az összeomlás okát kereső vizsgálódás inkább külső eseményekben, intézményekben vélte felfedezni minden baj gyökerét. Az állami keret összetörése a figyelmet elsősorban az állami erő fogyatkozásaira irányította és a politikai vezetőréteg bűneit és mulasztásait tárta fel publicisztika és történetírás, egyre inkább teret adva annak a felismerésnek is, hogy a nemzeti elit nem tudta átvenni a maga irányító szerepét, mert helyét egy olyan történelmi osztály foglalta el, amely nem tudta magáévá tenni az új idők kívánságait. Intézkedések és intézmények sorától vártunk olyan megújodást, amely csak az egész nemzet egyetemét átfogó szellemi megújodás után következhetett volna be. A nemzeti szellem uralmának megtámadottsága abban mutatkozott, hogy magának nemzeti kultúránknak, külön létformánknak értékesége vált problematikusává, ami magával vonta szükségképpen a nemzeti önismeret elmélyülését, a nemzeti idealizmus világnézeti alapján. Európában egy egész sereg állani élte a másokkal nem törődő gondtalan magánéletét s csak a magyar nemzeti önismeret jutott a saját maga problémáin keresztül teljes világossággal a nemzeti lét problémáinak mély felismeréséig. Ezt a mi problémalátásunkat talán csak Svájc értette volna meg, értelmetlennek és érthetetlennek látta volna minden más európai kis ország. Közben a nemzeti létformának, az állami szuverenitással való kapcsolatában, magától értetődöttsége is kétségbevonatott a történelmi események által, ami szükségképpen magával hozza, hogy a nemzeti önismeretnek választ kell keresnie a nemzeti karakter kérdéseit illetően a politikai realizmus talaján állva is, vigyázva arra, hogy a válaszdadás egyoldalúságában ne támadjunk meg örök értékeket. — Ezt az áttekintést ha egészen a jelenig akarjuk folytatni, úgy arra a veszedelemre kell rámutatnunk, amit az elért siker jelenthet egy nemzet életében a nemzeti karakter

megismerése szempontjából különösen akkor, amikor a megigazulásnak ideje következett el minden téren. Ez a vesztély pedig abban áll, hogy az emberek balszerencsájukat hajlandók a gonosz sors terhére írni, de elért sikereiket mindig, mint kiválóságuk legtermészetesebb jutalmát szokták tekinteni.¹ Számtalanszor utaltunk arra, hogy a magyar lelkiismeretvizsgálat könyörtelenül felveti önmagával szemben a felelősség kérdését, így tehát remélnünk kell, hogy ha az előbb említett hibába nem esett bele, úgy el tudja kerülni az utóbbit is és az elért eredmények babérjain nem önmaga kiválóságát fogja ünnepelni, hanem elsősorban feladatot fog látni az adott helyzetben, amelyen úrrá lenni akarva, az eddiginél még nagyobb gondossággal fogja keresni és fejleszteni önmagában, a nemzeti közösségben, az országépítő, a nemzetfenntartó erők lelki, jellembeli feltételeit.

Trócsányi György.

¹ Halasy-Nagy József: Magyar önismeret. Bpest. (Franklin.) 1939. 7. 1.